

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

4

КЛАС

Частина 1

Інтегрований курс

Ганна Остапенко
Ольга Волощенко
Олександра Козак

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

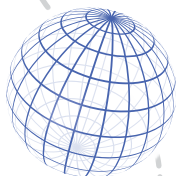
Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 1

Київ • Світич • 2021

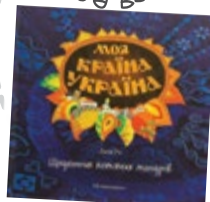
ТЕМА 1. ПОДОРОЖУЄМО І ВІДКРИВАЄМО СВІТ

§ 1.	Знову разом!	4
§ 2.	Мова нашої держави	5
	О. Забужко “Рідна мова”	
§ 3.	Відкриття, що змінили світ	6
	“Дивовижні особистості, які змінили XX ст.”	
§ 4.	Культура мовлення	10
§ 5.	Слово про мову	11
	В. Правоторова “Хай звучать слова чудові”	
§ 6.	Біографія розповідає	12
§ 7.	Будова тексту	13
§ 8.	Розповідь про себе	14
	Дж. Дарелл “Моя сім’я та інші звірі”	
§ 9.	Типи текстів	18
§ 10.	Тема і мета тексту	19
§ 11.	Побачити непомітне	20
§ 12.	Заголовок тексту	21
§ 13.	Таємний світ комах	22
	Дж. Дарелл “Моя сім’я та інші звірі”	
§ 14.	Абзац	26
§ 15.	План тексту	27
§ 16.	Усі ми робимо відкриття	28
§ 17.	Я пишу статтю	29
§ 18.	Хто винахідливо викидає коники?	30
	Т. Стус “Коники винахідників”	
§ 19.	Я редагую	34
§ 20.	По той бік екрана	35
	Перевір себе	36
	Хто – фейкороб, а хто – правдолюб?	37

ТЕМА 2. МАШИНА ЧАСУ

§ 21. Подорож у минуле	38
§ 22. Види речень за метою висловлювання та інтонацією.	39
§ 23. На гостині в козаків.	40
В. Рутківський “Джури козака Швайки”	
§ 24. Граматична основа речення	44
§ 25. Звертання	45
М. Підгірянкa “Трай, бджілко!”	
§ 26. У вирі пригод.	46
§ 27. Однорідні члени речення	47
§ 28. Пригоди тривають.	48
В. Рутківський “Джури козака Швайки”	
§ 29. Сполучники	52
§ 30. А що в казані?	53
М. Сердюк “Ням! Готують діти!”	
§ 31. По слідах Шерлока Голмса	54
§ 32. Поширення речення	55
§ 33. Коти-детективи	56
Г. Вдовиченко “36 і 6 котів-детективів”	
§ 34. Просте і складне речення	60
§ 35. Ще одна детективна історія	61
У. Задарма “Дитячий детектив”	
§ 36. Книжки про тварин	62
§ 37. Зв'язок слів у реченні	63
§ 38. Котячі пригоди	64
Г. Вдовиченко “36 і 6 котів-детективів”	
§ 39. Слово, словосполучення і речення	68
§ 40. Головне і залежне слова у словосполученні	69
Перевір себе.	70
Хто — фейкороб, а хто — правдолюб?	71

ТЕМА 3. ЧАРІВНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ

§ 41. Магія перевтілення	72
§ 42. Українські та запозичені слова	73
О. Підсуха “Мова”	
§ 43. Майстер вигадки	74
А. Ліндгрен “Ще живе Еміль у Льонеберзі”	
§ 44. Синоніми й антоніми	78
Д. Білоус “Чудесні барви”	
§ 45. Значення слова	79
Грицько Бойко. Віршики	
§ 46. Народна мудрість	80
§ 47. Будова слова	81
§ 48. Уроки мудрості та кмітливості	82
Притчі “Мішок картоплі”, “В окропі”. Загадки	
§ 49. Спільнокореневі слова	86
§ 50. Префікс	87
§ 51. До чого лежить серце	88
§ 52. Суфікс	89
В. Бендюг “Кіт-котище”	
§ 53. Таємниці серця	90
Л. Шеберг “Душевні факти про серце”	
А. Дімаров “Для чого людині серце?”	
§ 54. Складні слова	94
§ 55. Звуки і букви	95
Л. Костенко “Березовий листочок”	
§ 56. Дихай на повні груди!	96
§ 57. Самостійні та службові частини мови	97
§ 58. Такі схожі та різні вірші	98
Коломийки. Лімерики. Хайку	
§ 59. Службові частини мови	102
§ 60. Вигук	103
Перевір себе	104
Хто — фейкороб, а хто — правдолюб?	105

ТЕМА 4. ФАКТИ І ТАЄМНИЦІ

§ 61. Під замком.	106
§ 62. Іменник.	107
§ 63. Казкова суперечка.	108
Українська народна казка “Розум і Щастя”	
§ 64. Числа іменників.	112
М. Рильський “Зимовий ранок”	
§ 65. Роди іменників.	113
Г. Фалькович “Уїкенд”	
§ 66. Які ми — люди?	114
В. Сухомлинський “Бо я — людина”	
§ 67. Відмінки іменників.	115
§ 68. Подивитися іншими очима.	116
К. Бабкіна “Гарбузовий рік”	
§ 69. Однакові закінчення — різні відмінки.	120
§ 70. Яке закінчення обрати?	121
§ 71. Стукає у двері Миколай.	122
О. Кротюк “Доброму Миколаю”	
§ 72. Прийменник.	123
§ 73. Заповітне бажання.	124
В. Вздольська “Подорож листа”	
§ 74. Чергування приголосних.	128
§ 75. Чергування голосних.	129
§ 76. Святковий настрій.	130
§ 77. Закінчення іменників чоловічого роду.	131
§ 78. Оце так несподіванка!.	132
Доктор Сьюз “Про Грінча, який украв Різдво”	
§ 79. Закінчення іменників у множині.	134
О. Кротюк “Різдвяні гостинці”	
§ 80. Морфологічний розбір іменника.	135
Перевір себе.	136
Хто — фейкороб, а хто — правдолюб?	137
Тлумачок.	138

Умовні позначення

– попрацюйте в парах

– попрацюйте в групах

– попрацюйте всім класом

– скористайся алгоритмом написання та редагування тексту, що поданий на форзаці

Значення виділених синім кольором слів можна дізнатися у “Тлумачку” (с. 138–139)

Остапенко Г. С.

О 76 Українська мова та читання : підруч. для 4 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х част.). Ч. 1 / Г. С. Остапенко, О. В. Волощенко, О. П. Козак. — Київ : Світич, 2021. — 144 с. : іл.
ISBN

УДК 811.161.2:821 (075.2)

Медіаматеріали до підручника —
на сайті svitdovkola.org/um4

Вітаємо у 4 класі!

У цьому підручнику мешкають веселі персонажі. Разом з ними цікаво досліджувати українську мову, учитися успішно спілкуватися та поринати в літературні пригоди.

Читася:

Цього року в твоєму класі працюватиме клуб "Читаріум", де можна обмінюватися улюбленими книжками.

Тишеня:

Гайда вчитися писати захопливо! Наприкінці семестру матимеш збірку "Мої твори".

Мовознай:

Ми разом досліджуватимемо мову, і ти навчишся писати без помилок.

Дружисловик:

Ти володітимеш словом так, щоб воно надихало і нікого не кривдило.

Медіаша:

І про медіа не забудемо — розрізнятимемо правдиву і недостовірну інформацію.

Чистомовик:

А ще ти зможеш зібрати собі "Кишеньку слів" і зазирати туди по влучні вислови на всі випадки життя!

Режисерка:

Наш театр потребує нових сюжетів. Яких? Тих, що ви з друзями вигадаете самі, адже ваше життя таке незвичайне!

§1. Знову разом!

1 Четвертокласники зустрілися вперше після літніх канікул. Прочитай діалог, який між ними відбувся.

- Радий тебе бачити!
- Маєш чудовий вигляд! Як минули канікули? Де відпочивав?
- Весело провів час із рідними в горах і в дідуся в селі. А ти як був ліліпутом, так і лишився.

– Може, я і не виріс. Але подивися, які м'язи накачав! Щодня з татом тренувався на свіжому повітрі. А ще купу книжок перечитав. А ти чим можеш похвалитися?

2 Яка репліка в діалозі є образливою? Як її варто змінити? Як відреагував на неї хлопчик? Про що це свідчить?

3 Які речення за метою висловлювання використали діти? Які особливості речень кожного виду?

4 Склади й запиши в зошиті три речення про літо: розповідне, питальне та спонукальне.

5 Обговоріть у парі свої літні канікули. По черзі ставте одне одному запитання та відповідайте на них. За бажання презентуйте свій діалог іншим.

Читаріум

6 Розкажіть одне одному, які книжки ви прочитали влітку. Чи є серед них така, що тебе особливо зацікавила? Де ти можеш її взяти, щоб прочитати?

§2. Мова нашої держави

1

Об'єднайтеся у дві групи і влаштуйте дискусію. Підготуйте аргументи на захист однієї з наведених думок, а потім обговоріть усе за правилами.

- ☀ В Україні всі мови рівноправні й важливі.
- ☀ Українська мова особлива, бо вона – державна.

Правила дискусії

- ▶ Висловлюватися по суті й стисло.
- ▶ Не перебивати одне одного.
- ▶ Після виступу дати **опонентам** можливість поставити запитання.
- ▶ Спілкуватися ввічливо та з повагою до думки інших.

2

Прочитай вірш. Як поетеса описує різні мови? А як свою рідну, українську? Наведи **цитати** з тексту.

Рідна мова

Мова кожного народу
неповторна і своя;
в ній гримлять
 громі в негоду,
в тиші – трелі солов'я.
На своїй природній мові
і потоки гомонять;
зелен-клени у діброві
по-кленовому шумлять.

Солов'їну, барвінкову,
колосисту – на віки –
українську рідну мову
в дар мені дали батьки.
Берегти її, плекати
буду всюди й повсякчас,
бо ж єдина – так, як мати,
мова в кожного із нас!

Оксана Забужко

3

Відшукай у будь-яких джерелах вірші, народні прислів'я чи приказки, які звеличують українську мову. Випиши два приклади в зошит.

§3. Відкриття, що змінили світ

- 1 Спиши нотатку Читасі, розкриваючи дужки. Добирай перевірені слова та користуйся пам'яткою на форзаці.

Усе, що людина може уявити, вона здатна (з/с)творити. Завжди є люди, які мріють, творять, досліджують, – це в(е/и)нахідники! Їхні винаходи (с/з)прошують наше ж(е/и)ття.

- 2 Ви вже знаєте чимало історій про людей, які зробили важливі для людства відкриття. Поміркуйте, які перешкоди могли траплятися на їхньому шляху.
- 3 Прочитай уривки з книжки "Дивовижні особистості, які змінили ХХ століття" (упорядниця В. Вздольська).

Володимир Вернадський

(12 березня 1863 – 6 січня 1945)

Показав, що світ – це єдиний механізм

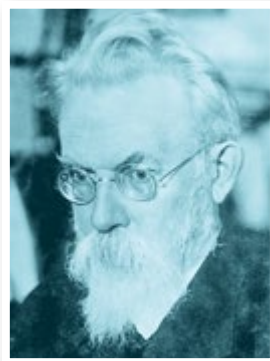

Володя змалечку любив усілякі дивовижі. Увечері гуляв вулицями Харкова і слухав розповіді дорослих про Всесвіт і зірки. Там, угорі, була ціла купа див. Щоб дізнатися про них більше, він став читати книжки й журнали різними мовами – німецькою, англійською, польською.

В університеті Володя не тільки сидів над підручниками, а й брав участь у **геологічних** експедиціях. У дощ і спеку він долав десятки кілометрів, мандруючи російським Надволжям, українською Полтавщиною, пізніше – горами Німеч-

чини, Канади, схилами вулкана Везувій в Італії... Озброєний геологічним молотком, він збирав камінці та шматочки ґрунту і привозив їх із собою сотнями кілограмів. З часом колекція перетворилася на справжній музей.

Досліджував Вернадський і живі організми. Поступово все, що він вивчав, склалося для нього в єдину дивовижну систему. Інші вчені вивчали космос, Землю, тварин чи людей окремо. Для Вернадського це був один величезний механізм, кожна частина якого впливає на інші. Він розмірковував про сукупність усіх живих організмів на Землі – біосферу. І про наступний етап еволюції людства – ноосферу, “сферу розуму”, яка здатна змінювати обличчя планети.

Національна
бібліотека України
ім. В. І. Вернадського

Ідеї Вернадського часто випереджали свій час. Переїхавши до Києва, науковець допоміг заснувати Українську академію наук і став її першим президентом. Він створив Національну наукову бібліотеку в Києві, Метеоритний комітет і Біогеохімічну лабораторію в Москві та ще багато наукових закладів. Чимало з них названі на його честь, зокрема українська наукова станція в Антарктиді.

- 4 Знайдіть у тексті відповіді на запитання та прочитайте їх.
 - ☀ Яку колекцію зібрав студент В. Вернадський?
 - ☀ Чим його вчення відрізнялося від інших досліджень?
- 5 Випиши з тексту про В. Вернадського назву українського міста, регіону, країни, континенту, планети, вулкана. Що спільного у правописі цих слів? Сформулюй відповідне правило й запиши ще кілька слів, що його ілюструють.

Марія Монтессорі

(31 серпня 1870 – 6 травня 1952)

Створила захопливий спосіб навчання дітей

Марія народилася в Італії півтора століття тому. Це був час, коли тільки чоловіки здобували технічну та медичну освіту. Такий стан речей не задовольняв Марію. Вона захотіла вивчати математику і блискуче склала іспити для вступу до технічної школи. Марія була єдиною ученицею серед хлопців, але не зважала на кпінки й перешкоди. І закінчила школу з відзнакою!

У шістнадцять років Марія зрозуміла, що мріє стати лікаркою. Директор медичної школи при Римському університеті лише посміявся з дівчини: ще ніколи серед тутешніх студентів-медиків не було жінок. Однак Марія не здалася. Вона просила дозволу на навчання в мера й міністрів, а коли отримала відмову, звернулася до Папи Римського. За його рекомендацією дівчину зарахували до медичної школи. І вона здобула диплом доктора медицини – першою серед жінок в Італії.

Ще в інституті Марія почала працювати з дітьми із психіатричної лікарні. Їх вважали безнадійними, але лікарка довела, що маленьким пацієнтам просто бракує піклування. Вона розробила для дітей вправи й завдання – і вони працювали! Натхненна неймовірними результатами своєї роботи, Марія почала вивчати психологію й педагогіку.

Згодом вона створила “Дім дитини” – школу для дітей бідних робітників. У класах незвичайної школи не було парт, учні вільно пересувалися й самі обирали, що робити. Граючись, вони прали і прасували лялькові речі, шаткували овочі, чистили взуття або й просто перекладали кубики, перебирали кольорові намистинки, шматочки тканини. Усі ці

заняття були частиною продуманих вправ. Завдяки їм діти ставали самостійними, навчалися грамоти й математики.

Незабаром її метод навчання поширився і за межами Італії. Марія їздила впроваджувати його по всій Європі, до США та Індії. І досі освітня система Марії Монтессорі залишається однією з провідних у світі.

6 Якою, на твою думку, була Марія Монтессорі? Розкажи про неї, використовуючи цитати з тексту.

7 Слово **відкривати** не завжди доречне. Заміни його в деяких словосполученнях правильними варіантами з підказки і запиши в зошит.

Відкрив вікно. Відкрила зошит. Відкриють новий вірус.
Відкрий очі. Відкрити замок.

Підказка: розгорнула, відчинив, відімкнути, розплющ.

8 Які слова недоречно вжито в реченнях? Відредагуй і запиши правильно.

1. Володимир відкрив двері й зайшов до лабораторії.
2. Марія відкрила ключем скриню й дістала кубики.

Кишенька слів

9 Чи знаєш ти фразеологізм **по слово до кишéні не лізе**? Так говорять про тих, хто вміє підтримувати розмову і вживати дотепні та влучні слова.

А ми зберемо "кишеньку слів", до якої можна буде скільки завгодно "лізти по слово", тобто по цікаві вислови. Заведи блокнотик, записуй до нього фразеологізми і вживай їх при нагоді.

§4. Культура мовлення

- Обговоріть у малих групах, що означає словосполучення “культура мовлення”. Що ви відчуваєте, коли хтось нехтує нею? Чому?
- Запишіть на аркушах гарним шрифтом та різними кольорами якомога більше ввічливих слів. Почепіть їх на стіни класу та не забувайте вживати в різних ситуаціях.
- Прочитай есе Марка. Скільки тут абзаців? Знайди в структурі есе зачин, основну частину (два приклади), висновок.

Слова можуть образити

Я вважаю, що інколи слова можуть завдати болю.

Одного разу я намалював гарну картину і показав татові. Він засміявся і сказав, що в коня геть не така голова. Я тоді дуже засмутився.

Ще пам'ятаю, як брат із сестрою сварилися і казали одне одному образливі слова. Але потім помирилися.

Я гадаю, люди мають пам'ятати, що слова можуть образити, і бути чуйнішими одне до одного.

Мої твори

Есе — невеликий за обсягом прозовий твір, у якому автор або авторка висловлює власні думки, емоції, описує своє ставлення до певної проблеми, аргументує свою позицію.

- Згадай ситуацію з власного життя, коли чийсь слова надихнули або підбадьорили тебе. Напиши для своєї збірки есе на тему “Слова можуть надихнути” з такою структурою, як твір у завданні 3.

§5. Слово про мову

- 1** Прочитай вірш. За допомогою яких образів поетеса торкається наших сердець?

Хай звучать слова чудові

На вербі зростала гілка,
В гілці тій жила сопілка,
А в сопілці – гарна пісня,
Пісні тій було там тісно,
В пісеньці – слова чудові,
Ті, що є у рідній мові.

Та ніхто не зрізав гілку,
Не зробив собі сопілку,
Не заграв ту гарну пісню,
Ту, якій в сопілці тісно.
І мовчать слова чудові,
Ті, що є у рідній мові.

Притулюся до вербічки
Я своїм дитячим личком

І торкнувся тієї гілки,
У якій живе сопілка,
Заспіваю гарну пісню,
І не буде пісні тісно...

Хай звучать слова чудові,
Ті, що є у рідній мові.

Віра Правоторова

- 2** Які слова української мови для тебе є чудовими? Запиши їх, вказуючи частину мову.

Зразок. Дружба – іменник; веселкова – прикметник.

- 3** Поміркуй, що ти можеш робити, щоб українська мова звучала і розвивалася.

- 4** Подивіться мультфільм “**Легенда про мову**”, створений дітьми: svitdovkola.org/um4/media1.
Поділіться враженнями від перегляду.

- 5** Придумайте казку або легенду, де персонажем буде українська мова. Підготуйте за її сюжетом виставу та покажіть іншим групам.

§6. Біографія розповідає

Біографія, або **життєпис**, — опис життя якої-небудь людини.

1

Пограйте в гру **“Упізнай особистість”**. Напишіть на аркушах імена відомих людей, перемішайте їх. По черзі беріть аркуш, не дивлячись на напис. Покажуйте його іншим і намагайтеся відгадати ім'я, ставлячи запитання, на які можна відповісти лише “так” або “ні”.

Мої твори

2

Візьми інтерв'ю в однокласника чи однокласниці про його /її дитинство і напиши розповідь про це. Прочитай свій текст і послухай відгук. А потім послухай розповідь про себе.

3

Чи вмієш ти висловлювати критичні зауваження добро-зичливо? Як гадаєш, цінніше лише хвалити чи й казати про те, що не подобається? Обери фрази, які допоможуть удосконалити твір.

- Усе чудово, дякую.
- Ну ти й накрутила, ніхто не повірить.
- Дуже цікаво! А може, ще розповіси, як я вчилася кататися на велосипеді?

Читаріум

4

Чи читав / читала ти твори про життя реальних людей? Навіщо писати біографії, якщо можна вигадати будь-якого персонажа?

Прочитай цього тижня твір-біографію.

§7. Будова тексту

- 1 Лука написав розповідь про свій відпочинок у таборі. Скільки в ній частин? Як виділена кожна?

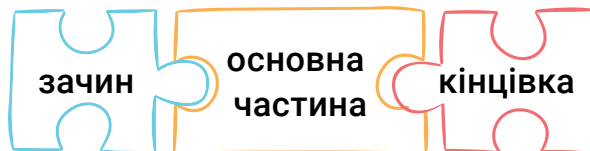
Як я полюбив співати

Коли я вчився у 3 класі, улітку я поїхав до табору “Козацька фортеця” й дуже полюбив співати пісні.

Щовечора всі збиралися біля **ва́три** і співали “Мій лицарський хрест”, Гімн України та інші пісні. Наприкінці зміни я купив собі на ярмарку співа́ник. Першого ж вечора вдома я розгорнув його та проспівав усі пісні. Мама, тато і мій брат Давид слухали й аплодували. Наступного дня я співав до сніданку, потім – у машині. Давид став сердитися й заборонив мені співати, але я мав потішити ще бабусю. І, звісно, заспівати ввечері, як звик у таборі.

На ранок мій співаник кудись зник. Я довго шукав його й не співав аж до обіду. Аж тоді згадав, що вже вивчив усі слова напам'ять. І знову заспівав.

- 2 Пригадай, з яких частин складається текст.

- 3 Чи можна вважати це висловлювання текстом? Чому?

Ці спокійні мелодійні пісні всі пам'ятають з дитинства. Мама співає їх дитині з пам'яті, не по нотах. І може додати щось своє.

- 4 До поданої в попередньому завданні частини тексту придумавай зачин і кінцівку. Запиши текст, що утворився.

§8. Розповідь про себе

Автобіографія — розповідь автора чи авторки про своє життя. У цьому творі вони самі є персонажами.

- 1 Зверни увагу: у слові **автобіографія** перша частина **авто-** означає **свій, мій**. Порівняй два речення. У якому з них є зайвий повтор?

- ☀ Це яскрава сторінка моєї автобіографії.
- ☀ Це яскрава сторінка моєї біографії.

- 2 Прочитай уривки з автобіографічного роману британського зоолога і письменника.

Слово на свій захист

За романом Джеральда Даррелла “Моя сім’я та інші звірі”

Це розповідь про те, як наша родина прожила п’ять років на грецькому острові Кórфу. Спочатку я хотів описати світ живої природи острова, але припустився серйозної помилки, коли впустив свою рідню на перші сторінки книжки. Мої родичі

зручно тут улаштувалися, і тільки ціною величезних зусиль мені пощастило присвятити поодинокі сторінки виключно тваринам.

Навряд чи мені вдалося б написати цю книжку без допомоги деяких осіб. Отже, моя найщиріша подяка: моїм рідним – сестрі Марго, братам Ларрі й Леслі та моїй мамі. Це вони мимоволі стали головними героями і допомогли мені під час роботи над книжкою, шалено сперечаючись щодо

кожного епізоду. Моїй дружині – за те, що вона голосно сміялася, читаючи рукопис, і цим надзвичайно тішила мене. Потім, щоправда, з'ясувалося, що смішила її моя орфографія. Софі, моїй секретарці. Її обов'язками було розставляти коми й нещадно виправляти незграбні звороти.

Насамкінець я волів би наголосити, що все, написане тут про острів і його жителів, – чистісінька правда. Наше життя на Корфу нагадувало сонячну **буфонáду**, іскромётну комічну оперу.

- 3 Як можна назвати цю частину твору? Як назвав її автор? Навіщо він її написав? Назви три факти про Дж. Дарелла, які ти дізнався / дізналася з прочитаного уривка.
- 4 Зі скількох частин складається передмова "Слово на свій захист"? Про що розповідається в кожній із них?
- 5 Створи список персонажів роману і доповнюй його, читаючи уривки з твору. Як ти записуватимеш імена?

Знайомся: автор!

Джеральд Даррелл
(7 січня 1925 – 30 січня 1995)

Джеральд Даррелл досліджував тварин і працював у зоопарку. Здійснивши кілька подорожей у далекі, екзотичні для англійців країни, він влучно описав тамтешню природу і став популярним письменником.

Даррелл створив на нормандському острові Джерсі зоопарк і Фонд збереження диких тварин. Основна його ідея полягала в тому, щоб розводити рідкісних тварин у зоопарку, а потім розселяти їх у місця природного існування. Як ти гадаєш, це спрацювало?

Сунично-рожевий будинок

За романом Джеральда Даррелла “Моя сім’я та інші звірі”

Наш невеликий прямокутний будинок, оточений крихітним садком, усім своїм виглядом випромінював рішучість. Зелена фарба на віконницях вицвіла під сонцем, де-не-де потріскалась і взялася пухирцями. У садку, огороженому високими фуксіями, буяли квітники розмаїтих форм. Нагідкі маленькими сонечками поривались угору до сонця, неначе діти до матері. Долі стелилися оксамитові скромні братки, а з-під серцеподібних листочків зоріли сумні фіалки. Тепле повітря, напоєне пахощами прив’ялих квітів, бриніло мелодійним шелестом, сюрчанням комах. З першого погляду ми прикипіли серцем до цього будинку. Він стояв і ніби чекав на наш приїзд. Ми відчули себе як удома.

Кожен по-своєму пристосувався до нових життєвих обставин. Ларрі, забарикадувавшись стосами книг, увесь день просидів за друкарською машинкою і виходив, мрійливо всміхаючись, тільки попоїсти. Наступного ранку настрій у нього вкрай зіпсувався, оскільки якийсь селянин припнув свого віслюка біля огорожі нашого садка. Раз у раз віслюк протягло, надсадно ревів.

– Я вас питаю! – обурювався Ларрі. – Хіба це не смішно? Прийдешні покоління будуть позбавлені моєї книжки тільки

через те, що якийсь йолоп прив'язав цю нікчемну тварину під моїм вікном!

Тим часом Леслі повитягав свої револьвери й заходився стріляти з вікна спальні по старій бляшанці, налякавши нас усіх. Ларрі заявив, що навряд чи зможе працювати, коли будинок двигтітиме, як від землетрусу, кожні п'ять хвилин.

Мама, зірко пильнуючи за нами всіма, знаходила час і для власних справ. Увесь дім наповнився духмяним ароматом зілля, різко запахло часником і цибулею, на кухні кипіли численні горщики й каструльки. Мама також залюбки поралася в садку, щось підрізала, обривала, натхненно сіяла й саджала. Мене садок теж цікавив, разом із Роджером ми відкрили там безліч дивовижних речей. Роджер, наприклад, дізнався, що не варто нюхати шершнів.

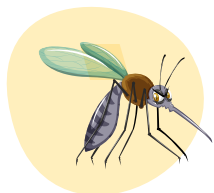

- 6 Про які інтереси кожного члена родини ти дізнався / дізналася з уривка? Розкажи.
- 7 Прочитай назву книжки. Чи відчуваєш ти в ній іронію? У яких іще фрагментах тексту відчувається таке саме жартидливе, але дуже тепле, добре, не образливе ставлення до людей? Чи вмієш ти жартувати, не принижуючи?

Кишенька слів

- 8 Обери правильний варіант слова у фразеологізмі, який вживають, щоб описати добре виконану роботу.

І комар крила / носа / олівця не підточить.

Чому так говорять? Спершу цей вислів уживали, щоб описати якісну роботу теслі, де дошки або колоди були з'єднані так щільно, що між ними не можна було просунути й найтонший предмет, як-от ніс комара.

- 9 Опиши ситуацію зі свого життя, уживши цей вислів.

§9. Типи текстів

1 Згадайте, які типи текстів існують і чим вони відрізняються один від одного. Можете звернутися до підказки на форзаці підручника.

2 Знайди в текстах на с. 14–17 і прочитай:

- опис будинку та саду біля нього;
- міркування про те, чому твір вийшов саме таким;
- розповідь про заняття братів і мами.

3 Чи легко тобі розпізнавати типи текстів? Що допомагає?

Мої твори

4 Обери одне із завдань і напиши текст для своєї збірки. Скористайся хмарами слів.

- Опиши власний будинок або галявину, клумбу чи сквер поряд із ним.

постійно
незугарно
завиграшки
вправно
потай

- Розкажи про те, чим цікавляться твої рідні. Спробуй додати в розповідь трохи іронії.

тендітний
привітні **стильна**
занедбане
затишна

- Поміркуй, які відкриття ти можеш зробити, спілкуючись із рідними або спостерігаючи за природою.

тому що
на мою думку
здається
вважаю

5 Зберіть усі ваші творчі роботи, де є розповіді про родину. Об'єднайтеся в кілька груп, і хай кожна інсценує один твір. Потім нехай автори / авторки розповідей поділяться враженнями: як то воно — бачити свій твір на сцені?

§10. Тема і мета тексту

- 1 Поміркуйте, навіщо люди пишуть різні тексти. Запишіть якомога більше своїх ідей на аркуші, а потім прочитайте найцікавіші з них.
- 2 Згадай випадки, коли тобі треба було чи хотілося написати текст. Які твої вміння та знання знадобилися тоді? Що ти можеш робити, щоб покращувати їх?

Пригадай

Усі тексти написані про щось — тобто мають **тему** — і для чогось — тобто мають **мету**.

- 3 Прочитай дитячі твори. Визнач тему і мету кожного з них.

Я живу в дуже старому будинку. Його побудував мій прадідусь. Мені здається, що наша хата жива, що вона пам'ятає всіх, хто тут жив, усе, що відбувалося.

Щоранку мені здається, що мої рідні змагаються, хто зчинить більший гармидер. Кожен поспішає: мама на роботу, тато завести Єгора в садок, Рита в університет, я до школи. Тому немає часу закручувати зубну пасту, складати піжаму, збирати кубики.

- 4 Чи правильно ти наголошуєш слова **легкий** і **тяжкий**? Перевір, прочитавши вірш.

Мій рюкзак такий легкий,
А у Марти не такий.

Мій рюкзак такий тяжкий,
А у Кості не такий.

§11. Побачити непомітне

- 1 А ти знаєш, що найцікавіші тексти пишуть спостережливі люди? Вони бачать деталі, які лишаються непомітними для інших. Потренуй свою спостережливість. Розглянь якийсь предмет у кімнаті протягом 1–2 хвилин.

- ▶ Який цей об'єкт на дотик?
- ▶ Де розташований?
- ▶ Як на нього падає світло?
- ▶ Як він сюди потрапив?
- ▶ На що він схожий?

Мої твори

- 2 Напиши коротенький опис (3–5 речень) об'єкта свого спостереження. Дій за алгоритмом на форзаці. Придумай влучний заголовок.

- 3 Нехай усі охочі прочитають свої тексти в класі. Чи легко було впізнати описаний предмет? Чи були тексти на одну тему?

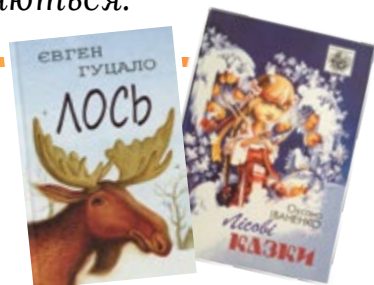

- 4 Спостерігаючи за людьми, ми починаємо краще розуміти їхні характери, інтереси, настрої. Згадай, як змінюється зовнішність знайомої тобі людини, коли вона розлючена, засмучена, утомлена, радісна. Опиши кожну емоцію одним реченням.

Зразок. Коли моя сестра втомлена, її очі стають меншими, ніж зазвичай, наче ховаються.

Читаріум

- 5 Згадайте твори про природу, які ви читали. Поділіться враженнями. Прочитай той, що найбільше тебе зацікавить.

§12. Заголовок тексту

- 1 Прочитай твір, який написала Марія.

Моя ручка лежить на парті завжди праворуч. Бо так зручно її брати, щоб писати. Вона дуже гарна, яскраво-жовта з маленькими ананасиками. Я обрала її у крамничці, що на центральній площі, коли ми гуляли там з бабусею. Це її подарунок мені до 1 вересня.

- 2 Обери серед поданих варіантів заголовків до тексту Марії. Які назви окреслюють тему надто широко? Який заголовок стосується неважливої ознаки? Які заголовки найвлучніше називають те, що описано? Який тобі до душі?

1. Моя ручка. 2. Жовта ручка. 3. У школі. 4. Бабусин подарунок. 5. Шкільне приладдя.

Заголовок може відображати і тему тексту, і його головну думку.

- 3 Порівняй варіанти заголовків у кожному рядку. Який із пари тобі більше подобається? Чому?

☀ Мій рюкзак / Той, що за плечима

☀ Мамина ваза / Хто чекає на квіти?

- 4 Прочитай вірш **Марії Познанської** і добери до нього заголовки. Поцікався, як назвали його інші діти й авторка.

Уже і вересню кінець,
Настали дні холодні.
До нас, я чула, морозець
Прийде вночі сьогодні.
Впаде на луки, на гаї,
Побілить лист на вишні...

Погасить сонечка мої –
В саду жоржини пишні.
Та я морозцеві тому
Не дам жоржин стоптати:
На руки ніжно їх візьму
І понесу до хати!

§13. Таємний світ комах

- 1 Чи цікаво тобі спостерігати за комахами? Прочитай, як розповідає про це письменник-натураліст.

Спостереження і відкриття

За романом Джеральда Даррелла “Моя сім’я та інші звірі”

Цей іграшковий садок був для мене магічною країною, де в гушавині квітів роїлися небачені досі створіння. У кожній троянді серед шовковистих пелюсток жили крихітні павучки, схожі на крабів. По стеблинах троянд, укритих зеленою попелицею, ніби барвисті іграшки, повзали сонечка. Бджоли, схожі на пухнастих ведмедиків, перелітали з квітки на квітку й діловито, заклопотано гули. Чепурні **глянсува́ті** бра́жники кружляли над стежинами, іноді застигаючи в повітрі на тремтливих крильцях, щоб своїм довгим гнучким хоботком дістати нектар. По доріжках снували великі чорні мурахи, збираючись купками навколо якоїсь дивовижі – здохлої гусениці або трояндової пелюстки.

Спочатку я просто очманів від цього буяння життя прямо перед нашим порогом і блукав по саду, патрулюючи ту чи іншу комаху. З часом мої спостереження стали більш ціле-

спрямовані. Навпочіпки або лежачи ниць, я міг кілька годин поспіль спостерігати живий світ навколо мене, а Роджер тим часом сумирно сидів неподалік. Отак мені вдалося відкрити силу-силенну захопливих речей.

Ці відкриття захоплювали мене до такої міри, що я негайно мусив поділитися з кимось своїм захватом. Отож, стрімголов примчавши додому, я вражав рідню новиною, що рідкісні колючі чорні гусениці на трояндах – то ніякі не гусениці, а малята-сонечка, або розповідав, яким незвичним способом комахи-золотоочки відкладають яєчка.

- 2 Відшукай у тексті уривка описи комах. Прочитай той, що видався тобі найцікавішим. Випиши з нього слова, які передають захват малого Джеральда і допомагають нам уявити цих істот гарними та вишуканими. До яких частин мови ці слова належать?
- 3 Випиши назви всіх комах, яких дослідник згадує в цьому уривку, в алфавітному порядку. З одним словом (на вибір) склади і запиши речення.
- 4 Чи маєш ти захоплення, яке дарує яскраві враження та надихає тебе? Розкажи про це в групі. Якщо не маєш, розкажи про таке захоплення знайомої людини.

Гніздо щипавки

За романом Джеральда Даррелла “Моя сім’я та інші звірі”

Але, мабуть, найзахопливішим відкриттям було гніздо щипавки. Воно причаїлося під шматком кори (я ненароком зрушив його) – маленька заглибина в землі, вирита, певне, самою комахою. Щипавка сиділа посередині, мов квочка, прикриваючи собою декілька білих яєчок. Навіть сонячні промені не зігнали її, коли я підняв кору. Полічити всі яйця я не зміг, але їх було небагато. Можливо, вона ще не відклала решту. Я обережно поклав кору на місце.

Відтоді я почав речно оберегати гніздо. Спорудив навкіл огорожу з камінців, а поряд на стовпчику причепив оголошення, написане, щоб застерегти моїх родичів: “ОБИРЕЖНО – ГНІЗДО ЩИПАВКИ – ПЕЛЬНУЙТЕ!”. Варте уваги те, що два грамотно написаних слова стосувалися біології.

Майже щогодини я прискіпливо оглядав щипавку. Частіше перевіряти її я не наважувався з остраху, що вона може покинути гніздо. Помалу купка яєць під нею росла, і щипавка, очевидно, звикла до мене. Мені навіть здалося, що вона почала впізнавати мене і ми подружилися.

На превеликий жаль, мене спіткало гірке розчарування. Малята вивелися вночі. Я гадав, що після всіх моїх зусиль і постійного чатування самочка могла б побаритися трохи й дочекатись мене. Однак вони вже з’явилися на світ – чудовий виводок слабеньких комашинок, наче виточених зі слонової кістки. Вони спокійно роїлися під материнським тілом, повзали між її лапками, а найсміливіші навіть вила-

зили їй на клішні. Це було зворушливе видовище.

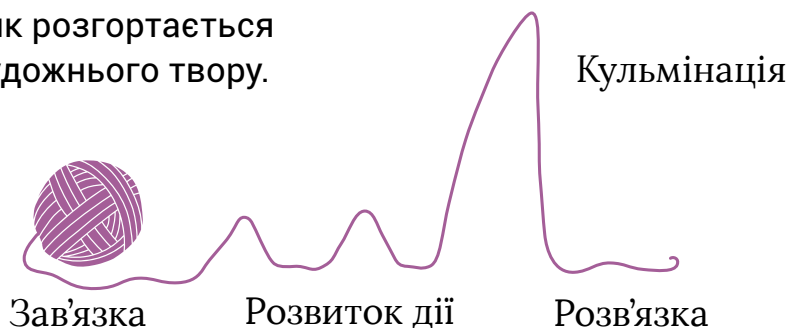
На другий день дитсадок спорожнів: уся моя люба сім'я розбрелася навсіді.

Острів непомітно, але владно причаровував нас. Кожен день ніс у собі вічність, незворушний спокій; хотілося, щоб він ніколи не закінчувався. Та потім ніч знову скидала свої темні шати, і новий день чекав на нас, блискучий, яскравий, мов дитяча перебивна картинка, з таким самим відтінком нереальності.

Переклад з англійської Людмили Гончар

- 5** Згадай, як розгортається сюжет художнього твору.

- 6** Знайди і перекажи всі елементи сюжету в уривку "Гніздо щипавки".
- 7** Яким ти уявляєш оповідача? Охарактеризуй хлопчика, використовуючи для цього цитати з різних уривків.
- 8** Автор звертає нашу увагу на те, що написав слова в оголошенні з помилками. Знайди їх і запиши в зошит правильно. Склади із цими словами речення-оголошення.
- 9** Згадайте кумедні та сумні ситуації за участі комах, які траплялися у вашому житті. Оберіть найцікавішу з них та покажіть пантомімою для інших груп. Чи легко передавати емоції без слів? Що допомагає?

§14. Абзац

- 1 Поміркуйте, навіщо люди почали ділити тексти на абзаци. Чи можна було б обійтися без них? Як абзаци відділяються один від одного в тексті?
- 2 Знайди абзаци в уривку "Гніздо щипавки". Перевір, чи справді кожен із них розкриває одну думку. Яку саме?
- 3 Візьми художню книжку та подивися, чи є в ній абзаци. Знайди найбільший і найменший. Скільки в них речень? Як гадаєш, чи може бути абзац із одного речення?

Пригадай

Абза́ц складається з групи логічно пов'язаних між собою речень. Абзаци полегшують читання і сприймання тексту.

- 4 Прочитай про інше обійстя, куди Даррелли переїхали згодом. Поділи цей текст на два абзаци. Поясни свою думку.

Це був високий, просторий будинок із вицвілими блідо-жовтими стінами, зеленими віконницями і червоно-бурим дахом. Він стояв на узгір'ї біля моря, оточений оливковими гаями та цитриновими й помаранчевими садами. У садах було тихо і спокійно, звідти долинали лише гудіння бджіл і вряди-годи щебетання птахів. Неподалік у хатині мешкав садівник із дружиною. Це подружжя похилого віку немовби старішало разом з обійстям. В обов'язки садівника входило наповнювати чани водою, збирати садовину, чавити оливки і раз на рік терпіти дошкульні жала бджіл, вибираючи мед із сімнадцятьох вуликів.

- 5 Випиши з першого абзацу тексту з попереднього завдання слова, що відповідають звуковим моделям.

- ● - ● - -

● - = ● - = ●

- ● - - ●

- 6 Спиши другий абзац тексту. Підкресли іменники.

§15. План тексту

Якщо дібрати заголовок до кожного абзацу тексту, отримаєш **план**.

- 1** Данило й Арина створюють план уривка "Спостереження і відкриття" (с. 22–23). Допоможи їм обрати влучну назву для кожного пункту. Запиши план, що утворився.

1. Дивовижні мешканці саду. / Павучки.
2. Я і Роджер. / Мої спостереження.
3. Малята-сонечка. / Мої відкриття.

- 2** Склади свій план до уривка "Гніздо щипавки" (с. 24–25).

Мої твори

- 3** Напиши текст за поданим планом та проілюструй його.

1. Мій будинок.
2. Світ природи біля моєї оселі.
3. Я спостерігаю за природою.

- 4** Прочитай твір, що написала Єва за планом у завданні 3. Чи правильно він поділений на абзаци? Чому?

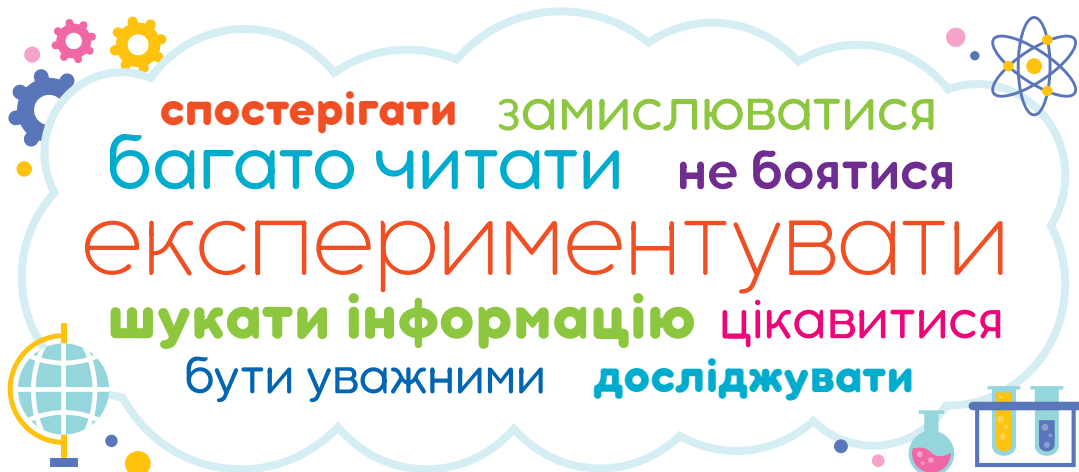
Я живу в 16-поверховому будинку. Він новий, у багатьох квартирах ще роблять ремонт. На подвір'ї посадили багато дерев, але вони тоненькі, мов палички, і не дають затінку.

Я боюся, що вони засохнуть. Я люблю дивитися, як пані Ліда поливає ці рослини зі шлангу. А одного разу ввечері ми з татом зустріли їжачка.

§16. Усі ми робимо відкриття

- 1 Розкажіть, які відкриття пощастило зробити в житті кожному / кожній з вас. Згадайте свої емоції в ці моменти. Як ставилися до вашої пошукової діяльності рідні?
- 2 Прочитай, що потрібно для того, щоб здійснити відкриття.

- 3 Вибери з хмари слів кілька рис і дій, притаманних тобі, і продовж речення.

Я можу бути винахідником / винахідницею, оскільки...

Кишенька слів

- 4 Відкрив для себе різні значення одного слова.

Коник

- 5 Обери правильні варіанти образних висловів. У якому випадку ти можеш ужити кожен із них?

Осідлати / засмутити / нагодувати свого коника —
говорити на улюблену тему.

Викинути / покликати / продати коника — зробити щось
несподіване, можливо, бешкетне.

§17. Я пишу статтю

- 1 Чи читаєте ви та ваші рідні паперові газети й журнали? Чи шукаєте новини й інформацію про те, що вас цікавить, в інтернеті? Якому способу віддаєте перевагу? Чому?
- 2 Прочитай дві статті, які написав Остап про одне відкриття. Згадайся, яка з них призначена для шкільної газети, а яка — для дитячого журналу. Добери до кожної заголовок. Чи можуть вони бути однаковими?

Мене звати Остап. Я живу на Полтавщині, у селі Більськ. Біля нашого села археологи щороку проводять розкопки, бо тут раніше жили скіфи. Цього року знайшли ось такий перстень.

У археологів на Перещепині нова знахідка! Це — античний перстень. На ньому зображений Ахіл. Він керує колісницею з парою коней.

- 3 Створіть свою газету чи журнал про відкриття.
- ▶ Домовтеся, про що ви писатимете: про певну галузь науки, окремий період часу чи якусь країну.
 - ▶ Поміркуйте, хто читатиме ваше видання: дорослі, старшокласники і старшокласниці, ваші однолітки чи малюки. Як це вплине на спосіб подання інформації?

- ▶ Об'єднайтеся в пари й напишіть статті, намалюйте до них ілюстрації.
- ▶ Об'єднайте все у спільний проєкт і презентуйте його.

§18. Хто винахідливо викидає коники?

- 1 Познайомся з юною винахідницею та її відкриттями, прочитавши уривки з оповідання сучасної української письменниці.

День із життя винахідниці

За оповіданням Тані Стус “Коники винахідників”

Після канікул Даринка неабияк подорослішала. Це помітили всі – і сусідки у дворі, і рідні дідусі з бабусями. Антін часто промовляв: “Ти вже доросла, хоча все-таки ще зовсім дитина”. Мама просто не могла впізнати своєї маленької дівчинки. І ліжко без нагадування застелене, і посуд після вечері помитий, і навіть пиломок по хаті, здається, пройшовся. Але іноді Дарці все-таки дуже кортіло викинути коника.

Ось, наприклад, учора. День починався просто чудово. А як інакше може починатися вихідний? Ранковий сон на годину довший. Як кажуть дорослі, “багато вільного часу”. Хоча вони, ті дорослі, багато чого вигадують. Адже час, думала Дара, завжди вільний. Ну від кого може залежати час, ге? Хіба від годинника...

Дарця й ухопилася за нову ідею. Вона прокинулася раніше за маму та перевела годинники на цілу годину вперед. Був іще годинник на маминому смартфоні. Але Дарця знала, що на вихідні мама навмисно “забувала” про мобільний.

Тобто встала Дара о восьмій ранку, а годинники після маніпуляцій стали показувати дев'яту. Дівчинка хотіла зрозуміти, наскільки людина залежить від часу. І коли, як не

у вихідний день, це можна перевірити безпечно?

Далі все було, як завжди. Дарця:

- застелила ліжко,
- покачала прес 20 разів,
- погодувала пана Коцького,
- зробила мамі ранковий чай,
- вирішила сьогодні нарешті оста-

точно визначитися зі своїм майбутнім.

Скільки разів дорослі запитували Дару, ким вона стане, коли виросте! Дара вже втомилася відповідати на це запитання. Один лише Антін ніколи не питав цього. А йому б вона розповіла про свої мрії та сумніви... Тому вирішила підготуватися, якщо він раптом поцікавиться. Дара взяла папір і розділила його на два стовпчики. Написала над ними “плюс” і “мінус”, щоб визначити “позитиви” та “негативи” професії.

Перебравши кілька професій, Даринка рішуче підійшла до столу й написала на аркуші: “Винахідниця”.

Так, це те, чого їй завжди хотілося. Хай навіть вона буде вчитися все життя, але вона обов'язково мусить винайти:

1. Прилад для миттєвого переміщення у просторі.
2. Прилад для збільшення чи зменшення речей.
3. Пігулку від усіх хвороб!

Наступного пункту Дарця написати не встигла, бо її покликала на вечерю мама. Ого! Так швидко? Дара повернулася й дописала:

4. Прилад для уповільнення часу!!!

2 А ти вже міркував / міркувала про те, ким хочеш стати? Склади такий список, як Дарця, і визнач переваги й недоліки кожної професії. З ким ти можеш порадитися, якщо потребуєш більше інформації?

3 Що саме хотіла з'ясувати Дарця, перевівши годинники? Спробуй передбачити наслідки її експерименту.

Щасливий кінець

За оповіданням Тані Стус “Коники винахідників”

Коли вже ладналася спати, Дарця згадала про свій ранковий експеримент. Схоже, він чудово вдався, й вона таки стане справжньою винахідницею. Адже мама так нічого й не помітила, та й Дарця жодного разу не подивилася на годинник. Такий гарний був день! Із цією думкою дівчинка й заснула, вирішивши раноранесенько виставити на всіх годинниках правильний час.

Де там! Зранку вони так заметушилися з мамою, що Дарця зовсім забула про свій намір. Увечері Дара чекала маминої догани, тож вирішила чимшвидше добровільно розкаятися. Вона зустрічала маму з роботи біля під'їзду.

– Матусю, вибач мені за моїх викинутих коників!..

– Яких коників? Куди ти їх викинула? – не могла второпати мама.

Даринка перебила маму:

– Я викинула коники з годинниками...

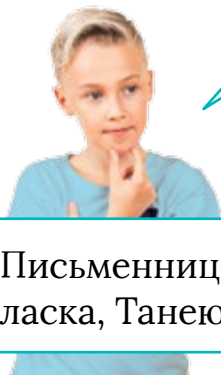
У квартирі все щасливо з'ясувалося. Якби Дарця не затіяла свої “експерименти з часом”, мама запізнилася б на роботу. Як? У неділю вся країна переводила годинники на літній час, на годину вперед. А мама забула. Вона не стежила за новинами, де про це нагадували.

– Ти будеш у мене винахідницею, доню! – ще довго згадувала цю пригоду мама.

“Виходить, хоч цього разу я коника викинула даремно”, – подумала Даринка. Їй лишилося лише з'ясувати: навіщо людям “літній” і “зимовий” час? Це як одяг?

- 4 А ти знаєш відповідь на останнє запитання в тексті? Як це можна з'ясувати?
- 5 Зверни увагу на те, як по-різному звучить ім'я дівчинки в тексті. Запиши кілька варіантів свого імені, зафарбуй той, який тобі подобається найбільше.

Одне з прав дитини — право на ім'я. Ти маєш право на те, щоб тебе називали так, як тобі подобається. Коли тебе питають “Як тебе звати?”, скажи саме цей варіант. А якщо хтось раптом помилково звертається до тебе інакше, ввічливо виправ його чи її.

Тетянко, ким ти мрієш стати?

Письменницею! Але називай мене, будь ласка, Танею. Мені так більше подобається.

- 6 Розкажіть одне одному про випадки, коли ви викидали коники. А потім запишіть одне-два речення про пригоди одне одного.

Читаріум

- 7 Знайди та прочитай інші твори Тані Стус. Ти підеш до бібліотеки чи до книжкової крамниці? А може, запитаєш друзів та подруг, рідних або знайомих, чи мають вони книжки цієї письменниці?

§19. Я редагую

- 1 Учні та учениці 4-го класу вирішили запросити до школи письменницю **Таню Стус**. Діти підготували для неї кілька запитань. Ось які відповіді вони почули. Які це могли бути запитання? Запиши їх.

Учора ми з дітьми організували Свято страшних історій.

Той, хто редагує, виправляє помилки, змінює текст, але так, щоб зміст лишався незмінним.

Я і собак дуже люблю, але ближчі мені за **такті́льними** відчуттями коти. Та й узагалі коти просто мені ближчі, напевно. Але ж я написала книжки і про собаку, і про котів, і про курочку, і про їжака, тож загалом я до всіх тварин ставлюся дуже позитивно.

- 2 Порівняй тексти. Поясни, чому редакторка виправила перший текст.

Тим часом до кімнати зазирнула мама, поцілувала Дару в щічку та подякувала за чай. Дара ледь встигла сховати секретний аркуш.

Тим часом до кімнати зазирнула мама, поцілувала Дару в щічку та подякувала за чай. Дівчинка ледь встигла сховати секретний аркуш.

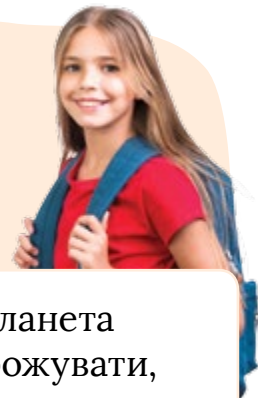
- 3 Спробуй себе в ролі редактора / редакторки. Обери один із текстів зі своєї збірки "Мої твори". Прочитай його. Чи є речення, які хочеться доповнити чи перебудувати? Чи варто щось вилучити? Чи розкрита в тексті головна думка? Запиши покращений твір.

§20. По той бік екрана

- 1** На запитання вчительки “Яка телепередача вам подобається найбільше?” діти відповіли по-різному. Чия відповідь тобі видалася більш ґрунтовною? Чому?

Мені надзвичайно подобається телепередача “Веселі саморобки”.

Я люблю дивитися передачу “Невідома планета Земля”, оскільки завдяки їй можна подорожувати, не виходячи з дому, і робити для себе відкриття.

- 2** А яку телепередачу ти дивишся з найбільшим задоволенням? Чому? Напиши про неї розповідь.
- 3** Довідайся, як виконали попереднє завдання твої однокласники й однокласниці. Прочитай їхні тексти (за згодою авторів / авторок).
- 4** З’ясуй та запиши, люди яких професій працюють над створенням телепрограм. Найдовше слово розділи для переносу.
- 5** Розіграйте в парі інтерв’ю з кимось із відомих винахідників чи винахідниць.

- Це буде ваш сучасник чи хтось із минулого?
- Які запитання поставить журналіст / журналістка?
- Варто запитувати лише про винаходи чи можна дізнатися й про те, що людину надихає?
- Як ви завершите розмову?

Перевір себе

- 1 Прочитай текст. Визнач його тип, тему й мету. Склади й запиши план тексту. Добери заголовок.

У хаті край села жили чоловік і жінка. Було в них двоє дітей – Мишко й Оля. Біля хати ріс високий гіллястий осокір.

– Зробимо на осокорі гойдалку, – сказав Мишко.

– Ой, добре буде гойдатися! – зраділа Оля.

Поліз Мишко на осокір, **прив'язав** до гілки мотузку. Стали на гойдалку Мишко й Оля та й ну собі гойдатися. Гойдаються діти, а навколо них синичка літає та й співає, співає.

Мишко й каже:

– І синичці весело, що ми гойдаємося. Як радісно співає!

Глянула Оля на стовбур осокора й побачила дупло, а в дуплі – гніздечко синиччине, а в гнізді – пташенята **маленькі**.

– Синичка не **радіє**, а плаче, – сказала Оля.

– Чого ж їй плакати? – здивувався Мишко.

– Подумай, чого, – відповіла Оля.

Василь Сухомлинський

- 2 Зроби звуко-буквений аналіз виділених у тексті слів.
- 3 Переглянь свою збірку "Мої твори". Прочитай кілька текстів. Які твої враження від них?

– Цікаві тексти!

– Нуднувато, можна було й краще написати.

– Забагато покреслено та виправлено. Мабуть, варто було переписати начисто.

- 4 Подивись збірку "Мої твори" когось із класу (з його / її дозволу) і ввічливо вислови свої поради та зауваження.
- 5 Яке завдання цього місяця виявилось для тебе найскладнішим? Чому? Що треба зробити для того, щоб наступного разу такі труднощі в тебе не виникали?
- 6 Які якості допомогли тобі виконувати завдання успішно?

Хто — фейкороб, а хто — правдолюб?

- 1 Як ти гадаєш, чи всі новини про винаходи варто брати на віру? Як дізнатися, хто подає інформацію — фейкороб чи правдолюб?

Я винайшла чудові ліки від коронавірусу!
Хочу, щоб ви розповіли про них у новинах.

**Винайдено ліки
від коронавірусу!**

Пані гадюка
врятувала всіх
від пандемії!

Перевіряйте
інформацію
про ліки
на сайті ВООЗ

Щоб не дати ввести себе в оману, перевіряйте інформацію в офіційних джерелах — у газетах і на сайтах державних і міжнародних установ.

§21. Подорож у минуле

- 1 Подивися трейлер фільму “Сторожова застава” та дізнайся, про що цей твір, які персонажі в ньому є. На твою думку, фільм заснований на реальних подіях чи це вигадка сценаристів? Поясни, чому ти так вважаєш.

svitdovkola.org/um4/media2

- 2 Спиши текст, розставляючи розділові знаки.

Український режисер Юрій Ковальов зняв пригодницький фільм-фентезі “Сторожова застава” Сценарій написали Сашко Дерманський та Ярослав Войцешек за мотивами однойменного роману Володимира Рутківського Фільм **розповідає** про сучасного школяра Вітька, який крізь загадковий портал потрапляє на тисячу років у минуле

- 3 Поясни написання всіх слів з великої букви у попередньому завданні.

- 4 Намалюй звукові моделі виділених у тексті слів.

- 5 Уявіть, що ви теж відшукали загадковий портал. У які часи ви хотіли б потрапити? Вигадайте пригоди, які могли б із вами трапитися. Інсценізуйте їх і зробіть фотозвіт для шкільного сайту.

Читаріум

- 6 Розкажіть одне одному, які цікаві книжки про минуле ви читали. Чим вони вам сподобалися? Хто їх автори / авторки?

Обери один зі згаданих під час бесіди творів і прочитай його.

§22. Види речень за метою висловлювання та інтонацією

- 1 Прочитай текст, який написала Марійка. Зверни увагу на розділові знаки в кінці речень.

Ти знаєш, яке свято відзначають українці 14 жовтня? День захисника України! Цього дня вітають військових і волонтерів, які стали на захист нашої Батьківщини від ворогів. Торік до свята ми готували у школі виставу про Микиту Кожум'яку. Цього року я співатиму на концерті пісню "Україна".

- 2 Пригадай, які бувають речення за метою висловлювання та інтонацією. Запиши приклади речень кожного виду.
- 3 Оля любить записувати свої думки, але не відокремлює речення одне від одного. Прочитай її есе про осінь.

Хіба може бути важливою якась малесенька крапка?..

я часто бачу веселу осінь не розумію, чому люди називають її сумною таким різнокольоровим листя буває лише восени, а це радісно й гарно а скільки яскравих квітів: жоржини, хризантеми, айстри після дощу весело побігати по калюжах у гумових чоботах

- 4 Як ти сприйняв / сприйняла текст? Чи заважало те, що в кінці речень немає розділових знаків? Чим саме? Спиши есе, розділивши його на речення.

§23. На гостині в козаків

- 1 Хочеш пережити справжні козацькі пригоди? Тоді поринай у них разом із персонажами історичного роману — підлітками Грициком і Саньком, які мусили тікати з рідного села світ за очі, бо своєю сміливою витівкою розлютили місцевого пана.

Утікач

За романом Володимира Рутківського “Джури козака Швайки”

Прокинулися Грицик і Санько від стривоженого воронячого каркання. Та до обіду нічого не трапилося. Зрештою хлопчики так осмілилися, що подалися до озера й напилися води. На зворотному шляху Грицик підстрелив куріпку.

Хлопчики вилізли на крислатий **бересток** і завмерли межі гілок.

— Грицику, поглянь! — вигукнув Санько.

На самісінькому обрії здійнялася чорна хмара куряви. Вона наближалася до пагорба, на якому зупинилися друзі. Курява мовби гналася за кількома десятками вершників. Попереду, на відстані стріли, мчав іще один вершник.

— Татари! — видихнув Грицик, і хлопчики грушами скотилися з дерева. Не змовляючись, шугону́ли в кущі. Якийсь час вони лежали непорушно. Лише серця **стугоніли** так, що не чути було стукоту кінських копит.

Вершники були вже недалеко. Утікач, майже не цілячись, випустив стрілу — і один із татар звалився під ноги коневі. Інші мимоволі стишили біг, і втікач знову вихопився вперед.

Повз пагорб гулко протупотів змилений кінь. Вершник, чорновусий смаглявий юнак, низько припав до його шиї. І хоча це була лише мить, все ж Грицик встиг помітити на його спітнілому обличчі глузливу посмішку.

Вершник чв́алом гнав коня саме до озера. За якусь хвилю він із шурхотом врізався в очерет. І нараз звідти вихопився кошлатий кінь. Проте втікача на ньому вже не було. Кілька татар кинулися навперейми коневі, решта почали спішуватися. Переслідувачі, не роздягаючись, кидалися у воду, пірнали на самісіньке дно і з пирханням з'являлися на поверхні. А хто не вмів плавати, косив кривими шаблями очерет і [шелю́гу](#).

Тепер хлопці збагнули, що саме замислив утікач. Мабуть, він зрозумів, що його рано чи пізно наздоженуть, тож відпустив коня на волю, а сам сховався в очереті. Сховавшись, видовбав очеретинку, взяв її в рот і заліг десь під ряскою.

Цю хитрість хлопчики добре знали. Як і те, як із нею боротися. Висмикнеш надламану очеретинку – і тільки бульки йдуть із глибини. А невдовзі з'являється і сам утікач – захеканий, і очі на лоба вилазять... Атож, ця хитрість, здається, відома й татарам. Ич, клятї, як висмикують із води кожную підозрілу очеретинку! А озеро ж невеличке – лише якась сотня кроків у поперечнику.

Проте втікач ловитися все не хотів. Уже й сонце почало скочуватися за Дніпро. Врешті татари почали вибиратися з озера. Кілька вершників про всяк випадок іще раз обїхали навколо озера. Проте нічого підозрілого не знайшли. Тож, збившись до купи, татари повільно рушили назад у степ.

Грицик, який трохи навчився татарської говірки від діда Миколи, почув, як один переслідувач сказав іншому:

– Схоже, вислизнув таки невірний з наших рук.

– З наших вислизнув, – зло реготнув інший, – але ж не з цього озера. Тут йому й смерть.

Коли на видноколі розтанули постаті останніх вершників, хлопці вибралися зі схову й подалися до озера.

– Може, він ще живий? – сказав Грицик, сам не вірячи у свої слова. – Лежить десь непритомний. То ми його порятуємо.

Та діставшись до озера, сам пересвідчився в марності своїх сподівань. Кінські копита перетворили землю довкола води на суцільне місиво. На поверхні плавали купи скошеного очерету й шелюги впереміж із **жабу́рінням**. І жодної цілої очеретини, за допомогою якої міг би дихати втікач.

– Нічого вже ми тут не знайдемо, – нарешті вирішив Грицик. – Ходімо, Саньку, далі.

Та перш ніж повернутися до пагорба, обережний Грицик вирішив видертися на одну з верб, аби пересвідчитися, чи не наближається до них зі степу ще татарський загін. Він обрав вербу, стовбур якої ріс трохи похило і був такий товстий, що й двоє дорослих, узявшись за руки, не змогли б його обхопити. Грицик розігнався і спритно, мов білка, побіг по нахиленому стовбуру.

І тут сталося неймовірне. Верба голосно чхнула, а тоді запитала сердитим людським голосом:

– Ти що – не бачиш, куди лізеш?

- 2 Що ти відчував / відчувала, читаючи про пригоди хлопчиків? Яким можеш назвати цей текст: напруженим, карколомним, нудним, захопливим, гостросюжетним, комічним?
- 3 Прочитай назву роману. Як ти гадаєш, хто тут джури, а хто козак Швайка?
- 4 Спиши текст, розділивши його на речення.

Запорожці мали дуже гарний звичай залучати молодь до козацької справи ще з дитинства біля всякого статечного козака був один або кілька молоденьких хлопців вони звалися джурами джура доглядав коня та чистив зброю свого наставника, супроводжував його в походах навіть у боях ставав у пригоді.

- 5 Як автор описує втікача? Прочитай. Яка деталь свідчить про те, що козак знає: татарам не вдасться його зловити? Які риси характеру притаманні герою? Назви їх.
- 6 Відшукайте в тексті розповідні, питальні та спонукальні речення. Запишіть по два речення кожного виду і потренуйтеся читати їх із відповідною інтонацією.
- 7 Знайди в уривку слова, з яких стає зрозуміло, що хлопчикам страшно. Письменники та письменниці часто використовують цей прийом: описують відчуття так, щоб читачі впізнали емоцію.

Кишенька слів

- 8 Згадайся, про які почуття йдеться, та опиши якусь ситуацію, коли ти мав / мала такі відчуття в тілі, використавши один із фразеологізмів.

Аж волосся стало дибки.

Аж очі на лоба полізли.

Сльози навернулися на очі.

Мурашки по тілу побігли.

§24. Граматична основа речення

– Мовознаю, я нещодавно помітило, що в кожній справі є хтось головний. Як-от ти в нашій школі або Режисерка в театрі. Тоді я замислилося, а чи є хтось головний у реченні?

– А ти – розумне мишеня! Згадай, що ми вчили торік, і проведи спостереження. Тоді знайдеш відповідь на своє запитання.

1 Поспостерігай, як змінюється речення, коли в нього додаються слова. Визнач у кожному підмет і присудок.

1. Вершник наближався. 2. Вершник стрімко наближався. 3. Вершник стрімко наближався до озера.

Пригадай

Граматична основа речення складається з **головних членів речення** – підмета і присудка. Найчастіше **підмет** називає істоту, предмет чи явище, що виконує дію (хто? що?). **Присудок** називає дію, яку виконує підмет (що робить? що роблять? тощо). Решта членів речення дають нам додаткову інформацію (який? куди? кому? де?), вони – **другорядні**.

2 Знайди в реченнях підмет і присудок. Придумай з ними власні речення і запиши їх. Підкресли граматичні основи.

1. Хлопчики повечеряли з козаками. 2. Комарі дошкуляли подорожнім.

3 Спиши текст. У кожному реченні підкресли головні члени.

Сьогодні в лісі панує справжній жовтневий листопад. Клени обсипаються від найменшого подиху вітерця. Гаснуть осінні вогняні барви. На восковому листі з'являються брудні плями. (За О. Донченком)

§25. Звертання

- 1 Прочитай вірш та уяви те, що в ньому описано. Поміркуй, як “грає” бджілка.

Грай, бджілко!

Грай, бджілко, грай!
В полі, в лісі, на леваді
Усі квіти тобі раді.
Увесь рідний край!
Грай, бджілко, грай!
Межи зіллям, межи квітням
Пісню тиху брини дітям,
Усіх звеселяй!

Марійка Підгірянка

- 2 До кого звертається Марійка Підгірянка у своєму творі? Як позначається звертання на письмі?

Пригадай

Зверта́ння — це слово або сполучення слів, що називає того, до кого звертаються. Звертання вимовляється з особливою інтонацією і на письмі виділяється комами або знаком оклику.

- 3 Відшукайте в уривку з роману Володимира Рутківського “Джури козака Швайки” (с. 40–42) речення зі звертанням. Прочитайте їх із відповідною інтонацією.
- 4 Спиши речення. Підкресли в кожному з них звертання.
1. Ну ж бо, Вітрику, — із зусиллям шепотів вершник. — Ну ж бо, друже.
 2. Мамо, там же хлопці йдуть козакувати! — благально почав Санько.
 3. Ви ж бачите, діду, яке воно? Ще біди накоїть... (За В. Рутківським)
- 5 Склади й запиши три речення зі звертаннями: на початку, у середині та в кінці.

§26. У вирі пригод

- 1** Пригадайте й розкажіть одне одному про випадок зі свого життя, який можна назвати пригодою.

- ▶ Як ви тоді почувалися: налякано, здивовано, некомфортно, радісно?
- ▶ Чи змінилося ваше ставлення до подій згодом?
- ▶ Чи цікаво розповідати про свої пригоди іншим? А слухати розповіді про пригоди?

- 2** Розгляньте ілюстрації на с. 48–51 і згадайте, про що йтиметься у наступних уривках із роману Володимира Рутківського “Джури козака Швайки”.

Знайомся: автор!

Володимир Рутківський

Майбутній дитячий письменник народився 18 квітня 1937 року в селі Хрестителеве на Черкащині. Нині мешкає і працює в Одесі.

- 3** Дізнайся більше про письменника та його **тетралогію** “Джури”. Де ти можеш знайти інформацію?

- 4** Подивись відео: svitdovkola.org/um4/media3

У ньому автор розповідає про свою любов до футболу та книжок, про смішну стінгазету і про відповідальність за написане. Запиши назви книжок і прочитай одну з них.

- 5** Чи цікаво тобі було переглядати це відео? Які прийоми використали автори, аби зробити його захопливим?

§27. Однорідні члени речення

Пишеня читає і дивується.

– Мовознаю! Я такого ще не бачило! Якась дивна граматична основа. Підмет я легко знайшло, зрозуміло, хто виконує дію – Пишеня, тобто я. А от присудків... два! Я виконую дві дії водночас!

– Так-так, грамотію! Ти відкрило для себе і для всіх четвертокласників **однорідні члени речення**.

– Тобто однорідні присудки?!

– Однорідними можуть бути будь-які члени речення!

– Однорідні підмети теж бувають? Хіба хтось виконуватиме одну дію одночасно?

– Авжеж! Ось, наприклад, ми з тобою!

Пишеня і Мовознай вивчають граматику.

1 Прочитай. Визнач у кожному реченні однорідні члени. Які вони – головні чи другорядні?

Грицик понад усе любив запашний, солодкий, золотистий мед. От знайшов би він зараз дупло, викурив звідтіля маленьких злuchок, а потім висмоктав би зі щільників неймовірно смачний мед! (За В. Рутківським)

2 Випиши з тексту в завданні 1 другорядні однорідні члени речення разом зі словом, від якого вони залежать.

3 Заміни виділені слова в реченні однорідними членами за зразком. Утворені речення запиши.

Зразок. Птахи відлетіли у вирій. – Журавлі, лелеки та жайворонки відлетіли у вирій.

Уже пожовкло листя на деревах. Діти пішли до лісу. А додому повернулися з повними кошиками грибів.

§28. Пригоди тривають

1

За ключовими словами (**утікач, татари, верба**) пригадайте послідовність подій у романі. А потім прочитайте продовження.

Дивний незнайомець

За романом Володимира Рутківського “Джури козака Швайки”

Хлопчики закам'яніли. Вони знали і про нечисту силу, і про вовкулаків, але ніколи ще не чули, щоб верба заговорила людським голосом. Тут вона ще й заходилася чхати. І дочхалася до того, що від неї відвалився шмат кори і перед хлоп'ячими очима з'явилося чимале дупло. А в тому дуплі виднілася голова. У голови було смагляве обличчя й чорні вуса, геть покриті порохнявою.

Голова в дуплі була не сама. Там ще були і тіло, і руки з ногами. І коли все це вибралося з дупла, перед ошелешеними хлопчиками постав широкоплечий юнак. Це був той, за ким гналися татари.

– Ну, як, бачили щось подібне до цього? Ні? То ж бо й воно. А тепер, Грицику, збігай-но і глянь, чи не вертаються татари.

– Звідкіля ви знаєте, як мене звати? – здивувався Грицик, коли повернувся зі звісткою, що нікого не видно.

– Я, хлопче, мушу знати все, – сказав незнайомець. І невідомо було, жартує він чи ні. – А тепер гайда далі.

Хлопці йшли позаду незнайомця й дивувалися. Яка незвичайна людина! Стверджує, що про все знає... І ходить якось не так, як усі. Не ходить, а крадеться. І наче нікуди не дивиться, а все бачить. Ось щойно, не озираючись, сказав:

– Саньку, не відставай. І під ноги дивися, бо на гадюку наступиш.

А Санько і справді ледь не налетів на гадюку. Добре, що

вона уздріла його першою і зав'юнилася з-під ніг.

– А як вас звати? – не витримав урешті Грицик.

Незнайомець озирнувся і сказав:

– Кличте мене Пилипом, – подумав і додав: – Поки що.

– Як це? – не зрозумів Грицик.

– Отак. Сьогодні я Пилип, а завтра, може, буду Саїд-беєм.

Коли дісталися **плáвнів**, Пилип звелів друзям відпочивати, а сам кудись щез. Повернувся надвечір. І не пішки, а на коні. І це був саме той кінь, на якому Пилип утікав від татар.

– Пощастило нам, хлоп'ята, – сказав він. – Ще б трохи затрималися біля того озера – і були б у татарському полоні.

Козак любовно поплескав по ще вологому **крúпу** свого коня. Тоді видобув із торбини круглого коржа, розламав його на чотири частки і дві подав хлопчикам.

– Підживіться трохи. А вечерятимемо, сподіваюся, в іншому місці, – сказав і віддав найбільшу частку коневі.

– Здам вас добрим людям, – розмірковував Пилип, – і подамся своєю дорогою.

– А куди саме? – не втримався Санько.

Грицик штовхнув товариша ліктем у бік:

– Чого причепився? Дядько Пилип куди захочуть, туди й поїдуть. Бо він козак, вільна людина!

– Саме так, – погодився козак. – Тільки припиніть говорити до мене, як до двох. Не такий вже я й старий для того. Згода?

2 Що незвичного помітно в поведінці козака? Прочитай відповідні уривки з тексту. Про що це свідчить?

3 Що мав на увазі Пилип, кажучи: "Припиніть говорити до мене, як до двох"? До кого ти звертаєшся на "ви"? Чому?

4 Як гадаєш, куди козак відведе хлопчиків?

Оце так зустріч!

За романом Володимира Рутківського “Джури козака Швайки”

Під вечір вони вирушили вглиб дніпровських плавнів. Дорогою дуже дошкуляли комарі. Тож хлопчики затято шмагали себе по обличчю, шиї та литках. Зрештою Грицик не витримав і намазюкав обличчя чорним намулом.

– Тепер не кусатимуть, – сказав він.

Санько подумав і теж намазюкав обличчя. І справді, комарі хоч і дзвеніли над ним, проте кусати перестали.

Пилип озирнувся на них і схвально хитнув головою. От його комарі не чіпали. Мабуть, тому, що він смалив люльку.

Незабаром очерети почали рідшати. Крізь просвіти зблискувала Дніпрова блакить. Мандрівці вийшли до заплави. За нею виднівся острів зі звивистими берегами.

– От і прийшли, – сказав Пилип.

Він підніс до рота долоню й тричі прокричав пугачем. У відповідь із глибини острова долинуло качине крикання. А невдовзі на хвилях загойдався човен-плоскодонка. У ньому стояв здоровань у полотняній сорочці.

– Пилипе! – ще здалеку загукав він. – А щоб тебе мухи покусали! Ми тут уже таке передумали...

Коли човен із розгону вилетів на берег, здоровань кинувся до Пилипа з обіймами – у того аж кісточки затріщали.

– О, а що за чортенят ти привіз? Ану, йдіть-но сюди!

Не встигли хлопчики й отямитися, як уже тицьнулися писками у воду. Василь пополоскав ними, як ото жінки полощуть білизну, і знову поставив їх навпроти себе.

– То це ж чи не про вас розповідали, буцімто ви так перелякали нашого пана Кобильського, що той бідолаха аж за Переяславом зупинився?

– Це вони і є, – підтвердив Пилип. – Тепер їм діватися нікуди – пан таких жартів не пробачає.

Василь у задумі почухав потилицю.

– Та знаю, але ж... у нас тут теж не мед з маслом їдять. Сьогодні живемо, а завтра якийсь **бузув'ір** налетить.

Тоді почаствував хлопчаків легким потиличником і сказав:

– Ну, гаразд, хай лишаються. Якось воно та буде.

Грицик аж підстрибнув.

– То ви... то ти що – береш нас у козаки? – запитав він.

– Ну, це ще треба заслужити...

У глибині острова палало багаття. На рогачках булькотів здоровенний казан. Навколо нього сиділо з десятеро чоловіків. За деревами чулося голосне кінське іржання.

5 Як козак, що зустрів мандрівців, виказав своє хвилювання про долю Пилипа? Запропонуй інший вислів, яким побратим міг би зустріти товариша, якого давно не бачив.

6 Відшукайте в тексті фразеологізм, яким козак називає не-легке життя. Чи були у вас ситуації, які також можна було б описати цим висловом? Розкажіть.

7 Які уривки змусили тебе усміхнутися? Виразно прочитай їх комусь, кого хочеш розвеселити.

8 Відшукай в уривках "Дивний назнайомець" і "Оце так зустріч!" (с. 48–51) та випиши два речення зі звертаннями і три речення з однорідними членами.

9 Послухай пісню **"Гупало Василь"** гурту "ТНМК". Чи ти чув / чула раніше про такого захисника України? Навіщо вигадали цього персонажа?

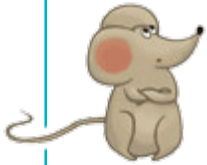
svitdovkola.org/um4/media4

§29. Сполучники, або Як з'єднати однорідні члени

– Мовознаю, здається, ти щось від мене приховав. Поглянь-но лише, що ти вчора написав на дошці.

Пишеня і Мовознай вивчають граматику.

– Крім тебе й мене, у цьому реченні з'явився ще невідомий мені **і**. Він теж вивчає граматику? Чому я його не бачу? Сховався?

– Пишенятку, від твого пильного ока ніщо не сховається! Навіть малесеньке службове слово **і**. До нього навіть запитання поставити не можна. Воно не має власного значення. Але в нього важлива роль – поєднувати, тобто сполучати, слова в реченні. Такі службові слова й називають **сполучниками**.

мов — та — а — що — чи — і — але — й — або

1 Об'єднай кожну пару речень в одне так, щоб одні й ті самі слова не повторювалися. Запиши утворені речення.

☀ Біля бабусиної хати цвітуть мальви.

Біля бабусиної хати цвітуть півонії.

☀ На вулиці Максим побачив сіре кошенятко.

На вулиці Максим побачив пухнасте кошенятко.

2 Прочитай речення. Випиши ті, у яких однорідні члени речення поєднані сполучниками. Сполучники обведи.

1. Мудрим ніхто не вродився, а навчився. 2. Нових друзів май, старих не забувай. 3. Як жили наші діди та прадіди, так нам веліли. 4. Ми вас будемо дожидати, у віконце виглядати. (Народна творчість)

3 Склади й запиши речення зі сполучниками.

§30. А що в казані?

1 Як гадаєте, що варили козаки в казані? Чи дійшли до нас їхні рецепти? Обговоріть, завдяки чому. Які страви традиційної української кухні вам до смаку?

2 Прочитай рецепт із книжки **“Ням! Готують діти!”**, яку створили **Маша Сердюк, Юлія Нієдра та Марі Кінович.**

Яскравий овочевий суп

Куряче філе – 1 шматок

Гарбуз – 200 г

Середня морквина – 1 шт.

Брюссельська капуста – 200 г

Картоплини – 2 шт.

Цибулина – 1 шт.

Лавровий лист – 1 шт.

Сіль – за смаком

1. Куряче філе миємо та нарізаємо шматочками. Складаємо в каструлю, додаємо дрібку солі, заливаємо водою і ставимо на вогонь. Коли почне кипіти, зменшуємо вогонь і варимо 10 хвилин.
2. Моркву, цибулю, картоплю, гарбуз миємо, чистимо, нарізаємо. Кладемо овочі в каструлю й варимо разом із курятиною ще хвилин 10.
3. Додаємо брюссельську капусту й лавровий лист. Варимо ще хвилин 5.
4. Подаємо суп гарячим. За бажання його можна притрусити кропом або петрушкою.

3 Які особливості запису рецептів?

4 Випиши з рецепта “Яскравий овочевий суп” два речення з однорідними членами. Підкресли їх.

5 Запиши рецепт своєї улюбленої страви, використавши речення з однорідними членами. Як поєднані однорідні члени у твоїх реченнях?

§31. По слідах Шерлока Голмса

1

Популярний літературний персонаж — детектив Шерлок Голмс — прославився тим, що помічав більше за інших і на основі своїх спостережень робив логічні висновки.

Потренуйте своє мислення, граючи в асоціації. Перший гравець називає слово, наступний — свою асоціацію до нього. І так по черзі.

Шерлок
Голмс

Англія

Острів

Байдарка

2

Скористайся "Тлумачком" (с. 138–139) і з'ясуй значення слова **детектив**. Це однозначне чи багатозначне слово?

3

Склади й запиши два речення зі словом **детектив**, уживаючи його в різних значеннях. Підкресли в кожному реченні граматичну основу.

Читаріум

4

А ти знаєш, що жанр дитячого детективу з'явився в літературі геть нещодавно? Близько 100 років тому письменники збагнули, що не лише дорослим цікаво читати про розслідування злочинів. І відтоді написали чимало захопливих творів, де детективами стають твої однолітки чи казкові істоти.

Довідайся, які дитячі письменники та письменниці творили чи творять у жанрі детективу. Як гадаєш, чи зацікавлять тебе такі книжки? Обери одну з них і прочитай.

§32. Поширення речення

- 1 Пишеня спробувало себе в ролі детектива. А Медіаша записала, що з того вийшло. Прочитай її розповідь. Чи в кожному реченні є однорідні члени?

Заклопотаний і невиспаний Мовознай загубив свої нотатки. Пишеня допомагало шукати їх у дуплі, під кущем, на галявині. Зазірало в шухлядки столу, у шафу і в холодильник. А знайшлися вони у валізі.

- 2 Доповни останнє речення тексту Медіаші так, щоб воно відповідало схемі. Запиши.

А _____ *який?*

- 3 Оберіть разом будь-який предмет у класі. Хай кожен / кожна з вас опише його, використавши якомога більше прикметників. Після цього порівняйте свої описи. Що в них спільного? А чим вони відрізняються?

- 4 Прочитай текст. Доповни перше речення другорядними членами, друге — однорідними, третє — звертанням. Текст, що утворився, запиши. Підкресли в кожному реченні граматичну основу.

У нашій бібліотеці відбулася подія. Вчора привезли 50 нових книжок: тут і казки, і енциклопедії. Мерщій до бібліотеки за **новинками**!

- 5 Розбери за будовою або розділи для переносу слово, виділене в тексті попереднього завдання.

§33. Коти-детективи

- 1 Ти коли-небудь читав / читала справжній детектив? Із загадовими зникненнями, пошуками, здогадками й погонями! Саме такий твір чекає на тебе на цих сторінках.

Пожежа і таємниче зникнення

За казковою повістю Галини Вдовиченко
“36 і 6 котів-детективів”

– Привіт! Ми знову в ефірі, і з вами я, Коментатор-Чорний кіт. Ми раді вітати вас у помешканні пані Крепової та її племінника Стаса. У тій самій квартирі, де одного дощового вечора знайшли собі прихисток 36 великих і 6 маленьких котів! Моя інтуїція підказує, що починається нова котяча історія. Відчуваю це від кінчиків вусів до хвоста. Щоб я загавкав, якщо це не так.

Чорний кіт виголошував свою промову, стискаючи в лапі пластмасовий мікрофон, що підозріло нагадував сітчасті бігуді пані Крепової. Ніхто в кімнаті не звертав уваги на ба-зікання Коментатора, але його це аніскільки не бентежило. Шість котячих гуртів завзято дряпали кігтями шість дерев'яних дощочок. За цим дійством спостерігав зі свого крісла Стас, обліплений кошенятами. Малюки почувалися пречудово: Клаповух, Жабка-Сиво-лапка, Яків, Безжурний Кіт Гарольд Перший, Безжурний Кіт Гарольд Другий і Круть.

– Творіть! – змахнув рукою

Стас. – Працуйте натхненно й розкуто. Ваш дряпопис стане окрасою нашої кав'ярні.

Коти нашорошили вуха. А малюки кинулися обійматися: Стас бере їхні картини на виставку!

Гості йшли і йшли. Багатьом кортіло подивитися, що там коти понадряпували. Приїхали телевізійники. Автори розповідали про свої картини, знайомилися з відвідувачами.

А вранці у випуску новин повідомили про нічну пожежу в місті. Вогонь знищив кав'ярню “36 і 6 котів”, ту саму, що здобула популярність завдяки котам.

Коти вже не сподівалися побачити свою кав'яреньку. Уява малювала купку попелу там, де вона була вчора. Але коли автомобіль Стаса повернув за ріг, усі голосно видихнули: уф-ф! Ось вона! Не дуже й ушкоджена! Вогонь зіпсував одну стіну, третину підлоги, частину стелі та даху. Пощастило, бо вночі хтось помітив вогонь і вчасно викликав пожежників.

– А як?.. Чи то, що?.. Тобто, де наші картини? – роззирнувся Яків.

А й справді. Мали б лишитися бодай обгорілі. Але ж не вісім голих цвяхів!

- 2 Як гадаєш, куди зникли картини?
- 3 Прочитай виразно слова Чорного кота, що розпочинають історію. Кого він наслідував? Про які його захоплення це свідчить? Чи любиш ти слухати балачки діджеїв та діджейок на радіо і розповіді блогерів та блогерок? Чи є в них особливий стиль мовлення?
- 4 Оберіть подію, яку ви хочете прокоментувати на камеру. Продумайте свою промову та потренуйтеся говорити. Зробіть кілька дублів, перегляньте їх і порівняйте. Що вдалося добре? А над чим можна ще попрацювати?

Розслідування

За казковою повістю Галини Вдовиченко
“36 і 6 котів-детективів”

– Бу-бу-бу-бу-бу, – першим озвався Бубуляк. – Щось тут не те. Я думаю, це підпал і викрадення. Злодії були певні, що вогонь знищить сліди злочину.

– Та ну! – Кутузов почухав пов'язку, що затуляла вибите око. – От тільки чесно: кому потрібен наш дряпопис?

– Може, ми шедеври створили, хтозна, – нявкнула одна з кішок-жоржинок, здається, Лізетта.

– Будь-хто з учорашніх відвідувачів міг бути викрадачем. Навіть телевізійники, – розхвилювався Ковбасюк.

Урешті-решт усі замовкли.

– То що робимо, Бубуляче?

Як завжди в особливих випадках, усі погляди зійшлися на найрозважливішому і найдосвідченішому.

Бубуляк замислено почухав підборіддя:

– Бу-бу-бу-бу-бу... Я трохи помізкував, і ось що скажу. Діло темне. Детективна історія. Без розслідування не обійтися. Робімо так. Для початку розходимося районом, збираємо інформацію. Важлива будь-яка дрібниця. Хто? Що? Де? Коли? Потім збираємося на веранді та обмінюємося тим, хто що наріє. Відтак вирішуємо, що робити далі.

До вечора не знайшли жодної зачіпки. Ніхто нічого не бачив і не чув: жодної підозрілої особи чи автівки.

Стас, почувши котячу пропозицію шукати викрадачів, лише розреготався.

– Ваші картини справді оригінальні. Ніхто не заперечує. Але навряд чи комусь спало б на думку їх викрадати. По-

жежники зняли картини зі стіни і в тій метушні кудись їх запхали. І, до речі, замок ніхто не ламав. Які ж тут грабіжники? Не переймайтеся! Спіть.

Він вимкнув світло і, бадьоро мугикаючи, пішов до ванної.

5 Детектив Галини Вдовиченко насичений подіями. Віднови їх послідовність і запиши в зошиті. Чи можна записаний тобою список подій назвати планом? Чому?

- ☀ Стас сказав, що це чудові картини.
- ☀ Коти вирішили стати детективами й зібрати інформацію.
- ☀ Сталася пожежа.
- ☀ Коти дряпали кігтями дощечки.
- ☀ У кав'ярні влаштували виставку дряпописів.
- ☀ Коти помітили, що картини зникли.

6 Перекажіть близько до тексту одне одному уривки — кожен за одним із пунктів плану. Прокоментуйте, наскільки вдалим, докладним, точним, яскравим був переказ.

7 Випиши з прочитаних уривків (с. 56–59) клички всіх котів. Поміркуй, як вони утворилися і про що свідчать. Запиши одне речення зі звертанням до одного з котів.

8 Як звати людей, які фігурують у цьому детективі? Що про них відомо? Прочитай.

9 Як гадаєш, хто має рацію щодо причини зникнення картин — Стас чи коти?

§34. Просте і складне речення

– Мовознаю, я вже все знаю про речення! Це так просто!

– Не вихваляйся! Речення бувають **прості** та **складні**.

– А складні речення – це не надто складно для четвертокласників і четвертокласниць?
– Зараз побачимо.

1 Прочитай речення. У яких із них дві граматичні основи?

1. Яків розбудив і перелякав Стаса. 2. Рудий побачив дощечки, а Кутузов підслухав розмову. 3. Лариса з дідушем грали в шифрування. 4. Водой користуватимуться всі мешканці, а Гугура отримав дірку від бублика.

2 Випиши з попереднього завдання речення, яке відповідає схемі.

_____ , а _____ .

Речення, у якому одна граматична основа, називають **простим**, а в якому дві й більше граматичних основ – **складним**. На письмі частини складного речення зазвичай відокремлюються комою.

3 Випиши з тексту твору, що на с. 56–59, три складні речення. Підкресли граматичні основи в кожному з них.

Кишенька слів

4 Ти знаєш, що означає фразеологізм **дірка від бублика**? Знайди його на цій сторінці й заміни одним словом.

5 Розкажіть одне одному про якусь подію з власного життя, вживши цей фразеологізм.

§35. Ще одна детективна історія

- 1** Прочитай вірш і намалюй за його сюжетом комікс.

Дитячий детектив

Неймовірно! Нереально! Несподівано! І факт!
Загубив СЛОНА у спальні мій забудькуватий брат.
Це жахливо! Неможливо! Загубився – ну хоч плач!
Це ж не кісточка від сливи, гудзик, пензлик, жуйка, м'яч,
Цвяшок, корок чи монета. Зник безслідно, наче сон.
Не батончик. Не котлета. Не дрібничка – сірий СЛОН!

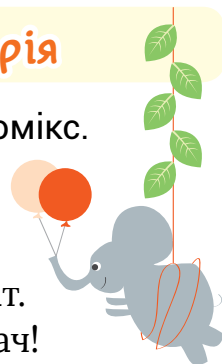
Ось чому з самого ранку ми із братом – я та Гриць –
В славнозвісні слонознавці-детективи подались...
Гриць шукав на підвіконні... На полиці... На столі...
На балконі... У вазоні... Та під ліжком на землі...
Тут прийшла сестричка Настя: “Я – майбутній детектив!
Я зніму відбитки пальців у того, хто це зробив.
Ще й пройдете тест розумний на детекторі брехні!”
(Щось від цього трохи сумно стало й брату, і мені.)

Детективів забагато, а злодюжка – чи не ти?
Хтось же мав слона з кімнати... хоч у штанях пронести?
Ну ж бо виверніть кишені! Все складаєм на столі!
Гляньте, що це? Величезна... сіра грудка... пластилін!..
Ось де зник ваш слон, забудьки! Розчавили? Та дарма...
Виліпіть нового хутко! Складу злочину нема.
Детектив я непоганий. Та й чимало в мене справ –
Он на кухні хтось сметану і кота Степана вкрав...

Уляна Задарма і Серго Сокольник

- 2** Розкажи про події, описані у вірші, від імені когось із персонажів (оповідача, слона, кота Степана, Гриця, Насті).

- 3** Пригадай відому тобі детективну історію або придумай власний сюжет. Запиши розповідь і додай її до своєї збірки “Мої твори”.

Мої твори

§36. Книжки про тварин

- 1 Обговоріть, чому деякі автори та авторки роблять персонажами своїх творів не людей, а тварин. Уявіть книжку "36 і 6 котів-детективів" із персонажами-людьми. Поділіться своїми думками одне з одним.
- 2 Поміркуй, про кого з пухнастих, пазуристих чи лускатих тобі хотілося б написати книжку. Чому?

Читаріум

- 3 Напевне, ти прочитав / прочитала вже чимало творів, де персонажами є тварини. Обери для презентації у класі один із них. Принеси книжку та коротко розкажи про неї за планом.

План презентації книжки

- ▶ Зроби емоційний вступ, розповівши про своє ставлення до цієї книжки.
- ▶ Покажи обкладинку. Чітко й правильно назви автора / авторку та назву. Це важливо!
- ▶ Назви головних персонажів. Трохи розкажи про кожного з них. Можеш показати їх на ілюстраціях, заздалегідь закривши закладки в потрібних місцях.
- ▶ Розкажи про деякі події, але не переповідай сюжет, щоб іншим потім було цікаво читати.
- ▶ Скажи, кому ти рекомендуєш прочитати цю книжку та чому.

§37. Зв'язок слів у реченні

- 1 Яні подарували папугу. Прочитай, як вона розповіла про нього своїй подрузі.

Мій веселий папуга зветься Гарик. Уранці його гучні крики будять усю сім'ю. Я даю йому соняшникове насіння. Це найкращий смаколик для папуги.

- 2 Випиши з тексту Яні іменники із залежними від них прикметниками.

Зразок. Папуга (який?) веселий.

- 3 Прочитай інтерв'ю Сашка з котом Воркотом, який підкорив публіку, знявшись в анімаційному фільмі "Моя країна — Україна", а вже звідти потрапив у книжку "Щоденник котячих мандрів" письменниці **Лани Ра**. Поміркуй, що треба зробити зі словами, які подані в дужках.

Сашко: Пане Воркоте, скажіть кілька слів про себе.

Воркіт: Я походжу з (давній) роду (видатний) котиськ.

Сашко: Що для вас найважливіше у світі?

Воркіт: О, няу-звісно, мандри. Лише коли торкнешся лапою (прадавній) камінчика і вдихнеш пахощі пригод, отоді на (власна) шкурі відчуєш, що таке (справжній) подорож.

- 4 Запиши в зошиті лише відповіді кота Воркота, розкриваючи дужки.
- 5 Випиши з інтерв'ю всі дієслова. На які запитання вони відповідають?

§38. Котячі пригоди

- 1** Зазвичай від детективів важко відірватися. Захопливий сюжет тримає читача в напруженні від початку до кінця. Прочитай продовження твору та дізнайся, чи вдалося котикам повернути свої картини.

Таємниця восьми дощочок

За казковою повістю Галини Вдовиченко
“36 і 6 котів-детективів”

Жахливий привид зазірав Стасові просто в очі. Хлопець здригнувся та різко сів у ліжку. Тьху ти! Кошеня! Вигадає ж таке: дивитися впритул на сплячого. Ото розваги!

- Кажи, що хочеш, Якове.
- Маю запитання. Чому ти приніс тоді саме липові дощечки? Чому саме вісім? Це випадково?
- Ну, так. Попросив у знайомого. Той дав, що мав.
- А що ти, Стасе, знаєш про таємницю восьми липових дощочок?
- Це фільм такий? Чи книжка?
- Це таємниця. Все зрозуміло... Вставай, Стасе. Наші дощечки викрав один дядько.

За годину розмова продовжилася вже на веранді кав'ярні.

- У нас сенсація! – повідомив Рудий. – Ми бачили наші дощечки! Ми їх знайшли! Усі вісім! На останньому поверсі п'ятиповерхівки.

Коти побували на даху будинку навпроти, де спостерігали, як якийсь пан і так, і сяк пересуває дощечки, наче намагається зібрати дерев'яний конструктор.

Але Стас не вірив:

- Ви в людей попитайте, чи хтось чув про таку таємницю. Люди, ви чули про таємницю восьми дощочок?

Саме в цю мить до веранди підійшла Лариса, подруга Стаса, і стала як укопана.

– А як ви про це дізналися? – здивовано вигукнула вона. Настала її черга розповідати.

Це сталося, коли вона була маленькою дівчинкою. Її дідусь, науковець, повернувся з експедиції в чудовому настрої і сказав: “Здається, я знайшов справжній скарб. Щоправда, це ще треба перевірити”. А потім вони вдвох грали у свою улюблену гру – надсилали одне одному зашифровані послання. Того вечора дідусь закодував для онуки інформацію про скарб на восьми дощечках зі старого паркету. Ларисі не вдалося розгадати шифр, тож дідусь десь залишив лист-підказку. А за кілька днів дідуся не стало. Серцевий напад...

– А де ті дощечки?

– У підвалі. У мене вдома.

Оце так маєш! То жодної дощечки, а то одразу всі. Дряпопис – у пана Гугури вдома, а справжні дощечки з таємницею – у Лариси. За кожним із наборів спорядили котячу експедицію.

Кишенька слів

- 2** Знайди в уривку “Таємниця восьми дощечок” фразеологізм, який доповнить поданий синонімічний ряд.

Став як стовп, мов громом прибита, як закам’янів.

Що означають ці вислови? Склади з ними речення.

Справу розкрито!

За повістю Галини Вдовиченко
“36 і 6 котів-детективів”

Коти на чолі з Кутузовим вирішили викрасти свої картини з помешкання пана Гугури. Вони вдало реалізували свій план, коли того не було вдома. У ящику з дощечками коти знайшли ще й конверт із написом “Ларисі від дідуся” і прихопили його із собою. Натомість залишили записку: “Красти – зле!”.

У підвалі довго шукати дощечки не довелося. Коти винесли їх і почали переставляти на траві.

Іветта посунула лапкою частину літер, утворивши проміжок між словами.

ГОРА КІТ

– Це за містом. Вирушаймо, – сказав Стас.

Голова йшла обертом. Оце так новини! Дряпопис повернувся до господарів – раз! Розшифрували таємне послання – два! А тепер ще й скарб можна знайти – три!

Їхали на Стасовому автомобілі. І ось нарешті гора Кіт. Обрисами і справді нагадує голову кота.

– Дуб! – ляснув себе лапою в чоло Голота. – Дерево і жолудь – це підказка! Дуб! Ось він. Нам туди!

– Під каменем шукати треба, – мугикнув Бубуляк.

Каменяка була непідійомна. Навалилися всі разом: ну ж бо, взяли! Ще раз, взяли!

– Не займайте! – почули раптом віддалік. – Це мое!

Дивляться, а на них Гугура біжить із рушницею. Але пізно.

Сила води вже відштовхнула камінь. І пішов у яр спершу струмок, а далі вже потік. Вода збила Гугуру з ніг і потягла за собою. Він так мріяв знайти це місце. Науковець писав

у листі онуці про скарб – цілюще джерело. Гугурі вдалося добути дощечки, де мала бути вказівка на розташування. І ось він уже бачив себе власником ділянки. Золота жила! Ціле місто купувало б у нього воду. Скільки грошей він мав би...

* * *

– З вами сьогодні я, Коментатор-Чорний кіт. Свято на нашій вулиці! Велике свято для всього міста. Громада довіку буде вдячна нам за те, що знайшли джерело й випустили його на волю. У листі дідуса є такі слова: “Сонце, вода і повітря належать усім”.

3 Який несподіваний поворот сюжету здивував тебе найбільше? Перекажи його близько до тексту.

4 Використовуючи цитати з тексту, схарактеризуй одного з персонажів твору Галини Вдовиченко “36 і 6 котів-детективів” за таким планом:

1. Які риси характеру притаманні героєві / героїні?
2. Як ставиться письменниця до свого персонажа?
3. Яке твоє ставлення до нього / неї?

5 Приміряйте на себе ролі 36 і 6 котів.

- ▶ Хай кожен / кожна обере собі ім'я та образ, вживеться в нього – спробує ходити, ворушити руками, себто лапами, по-котячому, крутити хвостом, нявкати та розмовляти так, щоб показати глядачам свій характер. Використайте елементи костюмів (капелюшки, шалики, окуляри, намиста, хустки). Доберіть музику.
- ▶ Розіграйте один з епізодів цієї історії. Те, що не описано у творі, вигадайте самі.

6 Після вистави поділіться враженнями. Чи легко було перевтілитися? Що допомагало? Що було складно, що заважало? Напишіть відгуки і передайте театральним групам.

§39. Слово, словосполучення і речення

- 1 Прочитавши уривки з твору Галини Вдовиченко "36 і 6 котів-детективів", Ірина виписала ключові слова і фрази. Прочитай їх відповідно до розгортання сюжету.

Нова котяча історія Коти нашорошили вуха.

Пожежа Знайшли дощечки Розповідь Лариси

Конверт із написом Джерело Вдячна громада

Сонце, вода і повітря належать усім.

- 2 Знайди в Ірининому записі окремі слова, словосполучення і речення. Що між ними спільного? Чим кожна мовна одиниця відрізняється від інших?

Словосполучення називає предмет, дію, ознаку предмета або дії більш точно, ніж слово. Але не виражає закінченої думки, як речення.

- 3 Спиши текст, вставляючи пропущені букви. Підкресли граматичні основи.

Утримувати рівновагу на ву^пькій поверхні парканів і гілок котам допомагають пр^продна гнучкість і хвіст. А вуса дають змогу орієнтуватись у просторі. Це додатковий орган чут^пя.

- 4 Випиши п'ять словосполучень із тексту в завданні 3.

Речення може складатися з кількох словосполучень, але підмет і присудок не є словосполученням!

§40. Головне і залежне слова у словосполученні

- 1 Читася начиталася детективів і вирішила стежити за Пишенням і записувати все, що воно робить. Ось що вийшло.

Пишення прокинулося почухалося розплющило очі. Воно назбирано багато горіхів жолудів і насіння. Усе це Пишення заховало в глибокій норі. Підозріло!

- 2 Спиши текст Читасі, розставивши розділові знаки. Підкресли словосполучення.

У словосполученні є **головне** та **залежне** слова.

Від головного до залежного слова

можна поставити запитання

і виявити зв'язок між ними.

який?
у глибокій норі

- 3 Випиши з тексту Читасі 2-3 словосполучення (на вибір). У кожному познач головне слово. За допомогою запитань вияви зв'язок між головним і залежним словами.
- 4 Спиши словосполучення, добираючи з дужок потрібні слова, щоб утворилися стійкі вислови – фразеологізми. Поясни значення кожного.

Зарубати (на носі, на дереві), народитися (взимку, в сорочці), ведмежа (послуга, нора), викинути (з відра, з голови).

- 5 Напиши про те, як тварини готуються до зими, використовуючи подані словосполучення.

Найважча пора, з настанням холодів, роблять запаси, у теплі краї, у зимову сплячку, зариваються в опале листя, шукають для себе корм.

Перевір себе

- 1 Згадайте все, що знаєте про речення та словосполучення. Оформіть цю інформацію у вигляді мапи думок на дошці або на ватмані.

- 2 Склади речення про славне українське минуле, яке відповідало б поданій схемі.

_____ .

- 3 Спиши, розставляючи розділові знаки. Познач звертання.

☀ Мамо іде вже зима... (Леся Українка)

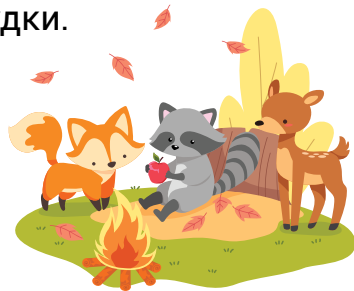
☀ Який ти красень Києве ти мій в убранні осені! (В. Сосюра)

- 4 Визнач істинне твердження.

1. Однорідні члени речення – це члени речення, які виконують у ньому однакову роль, вони рівноправні й не залежать одне від одного.
2. Однорідні члени речення – це члени речення, які виконують у ньому різні ролі, вони залежать одне від одного.

- 5 Прочитай текст. Спиши речення з двома граматичними основами. Підкресли підмети і присудки.

На галявині біля багаття зібралася дружна родина лісових мешканців. Тихо палахкотить вогонь, біленькою стрічкою в'ється дим. Запікається солодкий зефір, а в чашках парує какао.

- 6 Випиши 2-3 словосполучення з тексту в завданні 5. Познач у кожному з них головне слово. За допомогою запитань вияви зв'язок між головним і залежним словами.

- 7 Запиши свої досягнення з української мови та читання в жовтні.

Хто — фейкороб, а хто — правдолюб?

1

Вогняна стихія
бушувала всю ніч!

Вогонь не лишив
каменя на камені!

ЖАХЛИВА
ПОЖЕЖА
ЗНИЩИЛА
КАВ'ЯРНЮ

2

Здається, у новинах пе-
ребільшили проблему...

3

А навіщо?

Усіх цікавлять незвичай-
ні події — велика пожежа,
грандіозна крадіжка, до-
леносне відкриття. А ми,
журналісти, маємо описати
все захопливо.

4

5

Так! Але справжні журналісти
мають писати лише правду.

Уночі горіла кав'ярня, але пожежу швидко
загасили. Майже все вдалося врятувати.
Щира дяка нашим пожежникам!

§41. Магія перетворення

- 1 Усе навколо змінюється та перетворюється. І ви теж! Згадайте якомога більше трансформацій, пов'язаних із тілом або емоціями людини. Оберіть одну найяскравішу, на вашу думку, і покажіть іншим пантомімою. Чи здогадалися вони, що ви маєте на увазі?

Читаріум

- 2 Згадайте назви літературних творів різних жанрів, у яких із головними персонажами відбувались якісь перетворення, чарівні чи справжні. Перекажіть цікавий епізод.

Я от читала казку Івана Франка “Фарбований Лис”. У ній саме про такі перетворення і йшлося!

- 3 Прочитай, як Іван Франко описав перетворення Лиса Микити на страшне опудало. Спробуй інтонацією передати емоційний стан персонажа.

Став мій Лис, оглядає те чудовисько, що зробилося з нього, обнюхує, пробує обтріпатися – не йде. Пробує обкачатися у траві – не йде! Пробує дряпати з себе ту луску пазурами – болять, але не пускає! Пробує лизати – не йде! Надбіг до калюжі, скочив у воду, щоб обмитися від фарби, – де тобі! Фарба олійна, через ніч у теплі засохла добре, не пускає. Роби що хочеш, небоже Микито!

- 4 Відшукай у тексті слово, яке, коли воно іменник, називає водойму, а коли дієслово – означає “зупинився”. Склади власні речення із цим словом у різних значеннях.
- 5 Побудуй звукові моделі слів **чудовисько, дряпати, олійна**.
- 6 Поділи для переносу слова **обтріпатися, фарба, добре**.

§42. Українські та запозичені слова

- 1 Прочитай уривок з вірша **Олександра Підсухи**. Чи можна сказати, що його автор закоханий у рідну мову? Чому?

Мова

Ой яка чудова
українська мова!
Де береться все це,
звідкіля і як?
Є в ній ліс – лісок – лісочок,
Пуща, гай, діброва,
Бір, перелісок, чорноліс,
Є ще й байрак.

І така ж розкішна
і гнучка, як мрія.
Можна звідкіля і звідки,
Можна і звідкіль,
Є у ній хурделиця,
віхола, завія,
Завірюха, хуртовина,
хуга, заметіль.

- 2 Скільки синонімічних рядів наводить поет? Прочитай їх.

У нашій мові дружно співіснують **власне українські слова** та **запозичені** з різних мов. Ті слова, які прийшли до нас досить давно, уже й не схожі на іноземців. От порівняйте:

Килим – слово, запозичене з кримськотатарської мови близько 400 років тому.

Бодіарт – слово, запозичене з англійської в наш час.

- 3 Запишіть подані слова парами: **українське** – **запозичене**.

 Зразок. Першотвір – оригінал.

першотвір оплески
ЖИТТЕПИС летовище
водій видовище
водограй абетка
вподобайка

фонтан шоу
аеропорт алфавіт
аплодисменти
біографія оригінал
шофер лайк

- 4 Проведіть мінідослідження "Українські слова – справжні дива" і дізнайтеся, які звичні для нас слова запозичені з інших мов і з яких саме.

